

Valdemar Kappel

Mit Sydslesvig 2

Grænseforeningens
årbog 2008

MIT SYDSLESVIG

Valdemar Kappel

MIT SYDSLESVIG

Grænseforeningens
årbog 2008

Grænseforeningens årbog 2008
Valdemar Kappel: Mit Sydslesvig 2
Redaktion: Erik Lindsø
Omslagsfoto: Valdemar Kappel
Copyright: Grænseforeningen
Udgiver: Grænseforeningen,
Peder Skrams Gade 5,
Postboks 9074, 1022 København K
Tlf. 33 11 30 63.
E-mail: info@graenseforeningen.dk
Hjemmeside: www.graenseforeningen.dk
Tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding
ISBN 87-87238-34-9-

Grænseforeningens årbøger:

1967: Dansk i Sydslesvig – 1968: Nordisk i Sydslesvig – 1969: Danmarks første storby – 1970: 50 år med Danmark – 1971: Vore frisiske naboer – 1972: Grænselandet og Europa – 1973: Ung ved grænsen – 1974: Dansk kvindehverdag i Sydslesvig – 1975: Europas nationale mindretal – 1976: Kirkekunst i Sydslesvig – 1977: Grænselandets sprog – 1978: Dansk konsolidering – 1979: Dronningen i Sydslesvig – 1980: Politik i Sydslesvig 1945-1979 – 1981: Som vi ser os selv – 1982: Der var engang i Sydslesvig – 1983: C. W. Eckersberg 1783 2/1 1983 – 1984: Gennem Flensborg med Helmut og Povl Leckband – 1985: Herregårde i Sydslesvig – en fælles kulturarv – 1986: Sagn og saga fra Sydslesvig – 1987: Sydslesvigiske oldtidminder – 1988: Danske huse i Sydslesvig – 1989: Da det begyndte – de sønderjydske foreningers første år – 1990: Skikke og traditioner i årets løb i Nord- og Sydslesvig – 1991: ...til støtte for danskheden, Grænseforeningen 1920-1990 – 1992: Syv ture i Sydslesvig – 1993: Dansk i en tysk stat 1945-1992 – 1994: Otte tur i Sydslesvig – 1995: Slesvig delt i 75 år – 1996: En snes nyere danske sange fra grænselandet – 1997: Karl Otto Meyer – dansk og nordisk forpost i Kiel – 1998: Det sønderjyske kaffebord – et samspil mellem nationalpolitik og kosttradition – 1999: Nationale Mindretal ude i Europa – 2000: Kongen kommer! Kongebesøg og kongeloyalitet i Sydslesvig – 2001: Kirker i Sydslesvig – 2002: SYDSLESVIGS danske HISTORIE – 2003: Sydslesvigs DANSKE hverdag – 2004: På TVÆRS af grænsen – 2005: H. C. Andersen og hertugdømmerne – Årbog 2006: Mit Sydslesvig 1 – Årbog 2007: Det danske mindretal i Sydslesvig og andre mindretal i Europa.

INVITATION TIL TURE I SYDSLESVIG

*Af Finn Slumstrup,
Grænseforeningens formand*

I år er det en særlig fornøjelse at skrive forord til Grænseforeningens årbog.

Hvorfor?

Fordi ganske mange mennesker har sagt til mig, at de glæder sig til bogen kommer. Hvormed de også giver udtryk for, at første bind af Valdemar Kappels store rejsebeskrivelse – som var årbog i 2006 – har gjort nytte.

For to år siden skrev jeg i forordet, at "Grænseforeningens årbog kan forhåbentlig tjene som inspiration til at mange tager på endnu et besøg i området og at mange andre opdager i hvor høj grad det lønner sig at standse op før Ejderen og se sig omkring".

Samtidig med jeg kan gentage dette ønske kan jeg altså glæde mig over meget tyder på, at "Mit Sydslesvig 1" virkelig bliver brugt. Og det er godt at vide at Grænseforeningen nu med "Mit Sydslesvig 2" har gennemført udgivelsen af en opdateret og letlæst rejseguide til hele Sydslesvig. Det er et stort arbejde Valdemar Kappel dermed har fuldført. Et arbejde han fortjener tak for.

Årbogen er en invitation til hyppigt at krydse grænsen mellem Danmark og Tyskland. Det minder om, at mottoet for de sydslesvigske årsmøder i 2007 netop var "Hen over grænser". Mange af møderne i den første juni weekend fortalte om, at kulturmødets betydning bliver større og større i disse år. Det er herligt at mødet mellem dansk og tysk kultur ikke længere står i modsætningernes tegn. Det er snart mange år siden det var fjendebilleder vi mødte, når vi spejledes os selv i Tyskland. Men på trods af al tilnærmelse og europæisk harmonisering er der i det dansk-tyske kulturmøde megen forskellighed. Nok til at man bliver stærkere opmærksom på hvem man selv er.

I Sydslesvig er kulturmødet af en ganske særlig art. Fordi man formelt naturligvis er i Tyskland, men samtidig igen og igen mindes om, at man reelt er "i Danmarks forhave", som Dieter Küssner så poetisk har udtrykt det. Deri ligger også en stor del af forklaringen på den fortryllelse Sydslesvig udøver over for mange danskere med sans for at kombinere nysgerighed med historisk bevidsthed.

For den stilfærdige opdagelsesrejsende i Sydslesvig gælder ganske det samme som Johannes V. Jensen i sin tid skrev om den store opdagelsesrejsende Christoffer Columbus: "Kun den i hvem fortiden er stuvet op, har fragt ind i fremtiden".

"Mit Sydslesvig 1-2" er en konstant invitation til ture i Sydslesvig, og en hjælp til at man kan opleve den vedkommende nutid med bevidsthed om, hvad det er for en historie der har skabt den nordligste del af Slesvig-Holsten, Danmarks forhave.

SLESVIG OG SVANS

SLESVIG OG SVANS

SLESVIG BY OG EGNE OMKRING

Ved roden af Slien ligger Slesvig, der er en af de betydeligste kulturhistoriske byer i Nordtyskland. Her er indenfor få kilometer både et unikt slot og en enestående kirke samt rester af det gamle Hedeby og Danevirke. I Slesvig findes et levende museumsmiljø i konstant udvikling. Den gamle bydel omkring Slesvig Domkirke og Holm har næsten karakter af et levende, arbejdende museum.

Står man på Sliens sydbred ved Hedeby Nor, kan man hurtigt orientere sig og se, hvor fabelagtigt dette område er. Her

i dette pragtfulde landskab har man nogle af de største kulturelle attraktioner i Nordtyskland indenfor synsvidde: Fiskerlejet Holm, Johannes Klosteret, Slesvig Domkirke, Gottorp Slot ligger foran en. Hedeby's halvkredsvold og Danevirke ligger bagved. Ind over Slien og Mågeøen ser man, flankeret af domkirke og slot, det småbakkede bybillede, det hele omkranset af grønt bølget morænelandskab. Byen er vokset sammen af bydelene Altstadt og Holm, beliggende østligst på den nordlige bred. Vestligst ligger bydelen med det besynderlige navn Lollfod. Syd for Gottorp Slot ligger bydelen Frederiksberg.

Udsigt til Slesvig fra hovedvej 76 ved Hedeby Nor med Slesvig Domkirke og til højre Holm

Udsigt til Slesvig fra hovedvej 76 ved Hedeby Nor med Vikingetårnet og bagved Gottorp Slot

HISTORIEN I KORTE TRÆK

804: Slesvig omtales første gang. Navnene Sliastorp, Sliaswic og Hedeby eller Haithabu bruges i flæng. Men Hedeby, Haithabu, er egentligt navnet på den første by på den sydlige Slibred.

1020: Den første domkirke indvies.

1066: Det oprindelige Hedeby ødelægges

1134: Den nuværende domkirke omtales første gang.

1196: Slesvig får stadsret. I løbet af 1200-tallet mister byen efterhånden sin status som handelscentrum.

1250: Erik Plovpenning henrettes på Slien. Bagmanden er broderen hertug Abel.

1697–1702: Det nuværende Gottorp Slot bygges.

1711: Bydelen Frederiksberg bliver en del af Slesvig.

1721: Efter Store nordiske Krig (1700–21) inddrages Slesvig under den danske krone.

1836: Den Slesvigske stænderforsamling oprettes og holder til i Slesvigs rådhus. Det er her Peter Hiort Lorentzen taler dansk i stændersalen ”og vedbliver at tale dansk”.

1848: 23. april Påskeslaget syd for Slesvig. Den danske hær lider nederlag til de slesvig-holstenske tropper og styrker fra Det tyske Forbund og Preussen.

1864: 5. og 6. februar: Danskerne rømmer Danevirke. Efter afståelsen af hertugdømmerne bliver Slesvig i 1867 sæde for den slesvig-holstenske provinsregering.

I dag bor der omkring 24.500 mennesker i Slesvig, og glemmer man de store bygningsværker, kirken med det 112 meter høje tårn og Gottorp Slot, der er det største verdslige bygningsværk i Slesvig-Holsten, er der ikke meget, der antyder, at dette engang har været det mest betydende handelscentrum i Norden.

www.schleswig.de: Informativ hjemmeside med oplysninger om bl.a. historie, museer, bykort og kulturelle arrangementer.

NOGLE SEVÆRDIGHEDER I SLESVIG

SLESVIG DOMKIRKE – ST. PETRI DOM

Den imponerende domkirke er en mosaik af om- og tilbygninger, hvilket særligt ses på den nordlige side. Interiøret er i særklasse med et par helt enestående seværdigheder.

Den første kirke på stedet er fra før 1134, men nævnes i dette årstal første gang. Den blev opført i granit, tufsten og kampesten. I 1180 påbegyndtes bygningen af et tværskib, hvor der også blev anvendt munkesten. Adgangen til dette nye byggemateriale gav anledning til flere om- og tilbygninger. I 1275 styrte de kirkens to tårne og en del af kirken sammen. Op til 1320 opførtes den tre-fløjede korsgang kaldet Svalen, en kølig overdækket gang. Frem til 1501 blev den oprindelige langhusbasilika ombygget til en treskibet 76 meter lang hal. I 1542 fik kirken status af protestantisk domkirke. I 1888-1894 blev vesttårnet på 112

Petersportalen Slesvig Domkirke

meter bygget, tagrytteren er fra 1893. I perioden gennemførtes omfattende restaureringsarbejder. Vesttårnet, med en udsigtsplatform i 65 meters højde, blev restaureret og ombygget i 1953-56.

Petersportalen, den romanske hovedindgang er fra omkring 1180 og bygget af forskellige byggematerialer: granit, rød sandsten fra Skåne til tympanon, gotlandsk kalksten, bl.a. i de to forreste søjleskifter, og tufsten. Portalen har seks søjler. Tympanon viser Kristus, apostlen Peter og Paulus, samt en kongelig stifter med en totårnet model af kirken.

Kirkens interiør. Her er så uendeligt meget at se. Nedenstående beskrivelse er kun en antydning af kirkens seværdigheder.

Bordesholm-alteret. Dette imponerende pragtværk er billedskæreren Hans Brüggemanns hovedværk. Det stod færdigt

Slesvig Domkirke - det 112 meter høje vesttårn

omkring 1521 efter syv års arbejde og blev overflyttet hertil fra Bordesholm i 1666. Alteret stråler en i møde med en smuk og varm glød fra det umalede træ. Dele af det 12,6 meter høje og 7,14 meter brede alter er inspireret af Albrecht Dürer. De i alt 386 figurer fremstiller scener fra både Det gamle Testamente og Det nye Testamente, og vil man se nøjere på alteret, skal man tage en kikkert med. Man vil herved opdage de forskelle i figurernes stil, som man umiddelbart ikke kan se på den overvældende flade.

I det sydlige korskib står det tidligere alter, "Hellig Tre Kongers Alter", fra slutningen af 1200-tallet.

Indenfor ved Petersportalen står en Christophorus figur med Jesusbarnet på skuldrene. En 4,40 meter høj fritstående egetræsfigur, formodentlig også lavet af Hans Brüggemann, fra 1510 – 15. Døbefonten af bronze er fra omkring 1480. Prædikestolen fra omkring 1560.

Her er flere spændende kalkmalerier. I det nordlige tværskibs hvælvinger og i korsgangen ses kalkmalerier fra slutningen af 1200-tallet, i Svalen, korsgangen, ses flere satiriske kalkmalerier fra omkring 1330. Svalen regnes i øvrigt for et af de fineste gotiske byggerier i Slesvig-Holsten. Blandt malerierne er det især "Den blå Madonna" af Tönningmaleren og Rembrandteleven Jürgen Ovens. Maleriet fra 1669 er et af hans hovedværker. Den overdådige ramme er fra det berømte Gudewerdt værksted i Egernførde. Domkirkens oprindelige sakristi rummer de gottorpske hertugers gravkapel. Her er desuden et klæde, der skulle stamme fra Erik Plovpennings hue, og den lænke hvormed

Abel skulle have druknet broderen. Frederik 1. er begravet i gravkapellet, men hans kenotaf, dvs. gravminde, findes i det nordlige korskib. Det bemærkelsesværdige og overdådigt udsmykkede mæle af alabast, marmor og kalksten er et værk af den flamske bygmester Floris fra 1551-1555.

Er man interesseret i en mere uddybende beskrivelse af kirken og interiøret kan det anbefales at konsultere Grænseforeningens Årbog 2001: "Kirker i Sydslesvig" af Henning Dehn Nielsen samt Grænseforeningens hjemmeside

HOLM – ST. JOHANNES KLOSTER

Øst for det gamle fiskerleje ligger St. Johannes Kloster, der kan skrive sig helt tilbage til slutningen af 1100 – tallet. Klosteret består af en kirkebygning og klosterbygninger anlagt omkring en firefløjet korsgang. Efter reformationen blev her adeligt frøkenkloster, man kan se spor af dette i det sjældne sakrament-

Fiskerlejet Holm. Herfra fører flere smalle gader ned til Slien

hus fra omkring 1450, hvor der hænger små adelsskjolde omkring alteret. Alterlysestagerne og et udkåret træfad har klostret arvet efter Johan Wolfgang v. Goethe. En anden sjældenhed er de ældgamle nonnestole fra omkring 1240, der ses i spisesalen. Hele området giver et lidt smånusset og rodet indtryk, og man kan umiddelbart have svært ved at forestille sig klosterlivet.

INTERESSANTE HUSE OG KVARTERER

HOLM

Det lille fiskerleje var oprindeligt en forstad til Slesvig, men har bevaret sin oprindelighed og geografiske selvstændighed. Her ses mange små gavlhuse fra 1700- og 1800-tallet, flere af dem med baghaver, der går helt ned til Sliens bred. Det er et dejligt, lille kvarter. Byen ligger som en cirkelperiferi omkring kapellet fra 1876 og den lille kirkegård, der er omkranset af lindetræer. Den ene halvkreds består af små velholdte sammenbyggede gavlhuse, flere af dem med karnapper, malede døre og stor blomsterrigdom. Det kan betale sig at tage en af smøgerne ned til Slien, hvor der ligger fiskejoller, enten på land eller ved en af småmolerne. Et lille museum, "Holm-Museum", fortæller med gamle fotografier om fiskerlejets historie. Her er fri entre.

LOLLFOD OG STADTWEG

Disse gader løber sammen og er at betragte som byens nuværende hoved-

Plessens Hus, hvor man finder Slesvigs turistbureau

gade. Stadtweg er byens forretningsgågade, der går over i Lollfod, der er åben for trafik. I Lollfod ses bl.a. Nr 78 Heespens Palæ fra 1754 og ved siden af, i nr. 76, det tidligere Brockdorffske Palæ fra 1700-tallet. Nord herfor ligger Schützenkoppel, et stort grønt område med en glimrende udsigt over byen, fjorden og slottet. I Præsidentklosteret, Stadtweg 57, der er fra 1656, er der i dag "Museum für Outsiderkunst".

Kvarteret omkring domkirken er det mest spændende. Ved Rådhusstorvet ligger rådhuset, der er fra 1794 og bygget sammen med det tidligere Gråbrødrekløster fra 1234. I rådhuset var tidligere stænderforsamlingens sal, hvor Hiort Lorenzen holdt sin berømte tale i 1842. Rådhusstorvet 14 er det tidligere gottorpske hofapotek fra 1517. I Norder Domstrasse 4 ses byens formodentligt ældste hus fra slutningen af 1400-tallet, det gamle kalendehus, som i dag er domkirkens menighedshus. I nr. 15 ses Det Königsteinske Palæ. Den sydlige fløjs ydermure er fra den oprindelige bispegård opført her i 1430 og 1480.

Vest for domkirken ligger Plessenhaus, et godt udgangspunkt for oplevelser i Slesvig og omegn. Her finder man i dag et særdeles velfungerende turistbureau, hvor man kan få et hav af informationsrige foldere, flere af dem på dansk.

I Süder Domstrasse ses Hattenhof fra 1602. Her har tidligere været vajsenshus og domskole, huset er bl.a. bemærkelsesværdigt pga. to romanske granitrelieffer: en løve, der æder et menneske og en kronet mand, formodentlig Valdemar den Store eller Knud 6. Der er i det hele taget et utal af interessante bygninger omkring Domkirken. Se også i Gallberg og den tidligere hovedgade Langestrasse.

I bydelen Frederiksbjerg ligger en mastodontisk bygning med en over 90 meter lang front. Bygningen, der rummer overlandsretten, er opført fra 1875–1878 og kaldes også ”Den røde Elefant”. Lidt sydligere ligger Prinsens Palæ, engang ejet af Prinsen af Nør. Adelspalæet er fra begyndelsen af 1700-tallet. I dag findes her det slevig-holstenske landsarkiv. Overfor ligger Günderoths Gård fra 1634, i dag er her bymuseum.

Kun én bygning fanger opmærksomheden lige så meget som domkirkens tårn, og det er ”Wikingerturm”, hvad det så har med vikinger at gøre, den 27 etager høje rædsel af en bygning, der står og troner ved Sliens bred. Set fra Hedeby dominerer det fuldstændigt for Gottorp Slots smukke hvide hovedbygning, men udsigten skulle være god heroppefra.

MUSEER

Slesvigs Bymuseum i Günderots Gård, Friedrichstrasse 9-11, omhandler Slesvigs historie og kultur. Her er endvidere udstillinger af fajancer fra Slesvig, en legetøjssamling og fiskerlejet Holms historie, internationale fotoudstillinger og et historisk trykkeri med funktionsduelige trykkerimaskiner.

I en tilbygning ses en omfattende udstilling af historiske bamser.

I administrativ tilknytning til Slesvigs Bymuseum findes Holmmuseet ved indgangen til Holm, hvor en fotoudstilling giver et indtryk af Holms fortid, sammen med en fotodokumentation taget i 1993.

I Præsidentklosteret Stadtweg 57 ses Museet for Outsiderkunst, hvor skiftende udstillinger viser kunst lavet af mennesker med handicap.

GOTTORP SLOT

Gottorp Slots vældige bygninger rummer ”Slesvig-Holstens Museum for Kunst- og Kulturhistorie” og ”Slesvig-Holstens Arkæologiske Museum”. Begge museer, samt flere andre, er lagt sammen i delstatens selvejende museumsinstitution: ”Stiftung Schleswig-Holsteinisches Landesmuseum”.

Slottet var efter ildebrande i 1897 og 1917 tæt på nedrivning. I stedet blev det heldigvis gennemgribende restaureret i 1947, og i dag kan man her se nogle storslåede samlinger i nogle fantastiske

rammer. Slottet har været bygget om og til mange gange i dets godt 800 år gamle historie. Ved hertugdømmernes deling i 1544 overtog hertug Adolf slottet, der blev hovedsæde for hertugerne af Slesvig – Holstein – Gottorp indtil 1713, hvor slottet kom ind under den danske krone. Hertug Adolf ombyggede den middelalderlige borg til et fyrsteslot. Udseendet i dag skyldes væsentligst ombygninger foretaget mellem 1694 og 1702, hvor bl.a. den 27 fag og 134 meter lange sydfløj blev opført. Under Treårskrigen tjente slottet som lazaret og depot, og indtil omkring 1950 som kaserne for først danske og efter 1864 tyske soldater.

Slottet er en blanding af flere stilarter. Bag den store barokfløj mod syd gemmer sig en ældre fløjbygning fra renæssancen. Flere elementer er efterhånden

tilføjet. Det flersidede trappetårn i gården er fra omkring 1571, den smalle østfløj er ændret i 1800 tallet. De flotteste rum, Hjortesalen, Den blå Sal og Den hvide Sal, er bevaret i nordfløjen. Her er også kapellet fra 1590 med det hertugelige bederum. Slotskirken på Gottorp bruges til dansk gudstjeneste.

MUSEERNE PÅ GOTTORP SLOT

Det vil være svært her at yde dette mægtige museum fuld retfærdighed. Det skal opleves.

Kulturhistorien beskrives fra det 11. til det 20 århundrede med bl.a. gotiske skulpturer, renæssancemalerier, barokkunst, biedermeier og jugendstil. Moderne kunst og ikke mindst repræsentanter for den tyske ekspressionisme, bl.a. Emil Nolde, er repræsenteret i enestående samlinger.

Gottorp Slot. Det tager flere dage at få fuldt udbytte af slottets park og museer.

Det arkæologiske museum har omkring 5 millioner registrerede fund og er en af de største samlinger i Tyskland. Her ses bl.a. mosefund fra Thorsberg Mose på Angel og den enestående 23 meter lange Nydambåd fra det 4. århundrede, fundet i Nydam Mose på Sundeved.

På slottets græsplæner er der etableret skulpturpark med kunstværker fra det 20. århundrede.

www.schloss-gottorf.de: giver et godt indtryk af museets samlinger samt oversigt over stiftelsens andre museer. Desværre ikke på dansk.

FOLKEMUSEET

Ca. én km fra Gottorp Slot, på Hesterberg, ligger Folkemuseet, der som navnet siger giver et indblik i den slesvigholstenske bondes, fiskers og håndværkers liv fra det 17. århundrede.

www.schloss-gottorf.de/vkm/index.php

BAROKHAVE OG GLOBEHUS

Umiddelbart nord for Gottorp Slot blev i 2005 indviet en del af den nyanlagte barokhave samt globehuset med den rekonstruerede Gottorpglobe, som i original daterer sig helt tilbage til 1650.

www.schloss-gottorf.de/gh/index.php

HEDEBY OG VIKINGEMUSEET

Når man står på engene på vestsiden af det idylliske Haddeby Nor, kan det være svært at forestille sig, at nordens største handelsby lå her for omkring 1000 år

siden. Hedeby blev grundlagt omkring 804. I dette nordlige handelsknudepunkt blev varer udvekslet mellem øst og vest og syd og nord. Beliggenheden i bunden af Slien, med kun 15 kilometers landtransport til Trene i Hollingsted, gjorde den lange sejlads nord om Skagen unødvendig. Denne fascinerende teori om et østvest orienteret knudepunkt har forskere dog sat spørgsmålstegn ved. Arkæologiske fund tyder på at Hollingsted først i 1100-1200 tallet, altså efter Hedeby's storhedstid, har fungeret som havn mod vest.

Nordens første kirke blev bygget i Hedeby i 849. I dag er det eneste synlige spor af Hedeby den store halvkredsvold, der omgav byen, nogle steder med højder på op til 10 meter. Dengang var volden omgivet af en voldgrav. Volden menes at være opført i første halvdel af 900-tallet og fortsætter vestpå i Danevirkes imponerende fæstningskompleks. Omkring 950 fik byen som den første i Norden ret til at slå egen mønt. Efter at have haft skiftende erobrere, blev Hedeby delvist ødelagt i 1050, ifølge Adam af Bremen af den norske konge Harald Hårderåde.

Tiden var inde til at flytte nord for Slien, ikke blot på grund af ødelæggelser, men lige så meget forårsaget af en stigende vandstand, der øgede sumpområderne og vanskeliggjorde indsejlingen med stadig større skibe.

Man har foretaget arkæologiske udgravninger her siden 1900, både i bosættelsen, på begravelsespladsen og i befæst-

ningerne. I 1979-80 bjærgede man et vikingeskib i havneområdet. Fundene kan ses på Vikingemuseet og på Gottorp Slot.

I sommeren 2005 påbegyndtes konstruktionen af syv vikingehuse på Hedeby historiske område.

VIKINGEMUSEET "WIKINGER MUSEUM HAITHABU"

Hvis man vil have mere viden om Hedeby, kan man besøge Vikingemuseet, der blev indviet i 1985. Det ligger smukt ved noret, kun få hundrede meters gang fra halvkredsvolden. Her er udstillinger om fundene fra Hedeby og byens historie. Museumsbygningerne består af syv sammenbyggede lave huse, let ovale og med buede tage inspireret af vikinge-

skibenes form. Her kan man se en række af de fund, der er gjort under de mange arkæologiske udgravninger ved Hedeby, ligesom der er kulturhistoriske udstillinger om bolig, husholdning, klædedragt, ernæring og håndværk, samt modeller af boliger og forsvarsværker. Emner som tro, gravskikke, handel, runesten/skrift, forskningsresultater og forskningsproblemer behandles. Tilløbsstykket er en hal, hvor man er ved at genopbygge et langskib.

www.schloss-gottorf.de/wmh/index.php

EN TUR RUNDT OM HADDEBY NOR

Man kan vandre omkring Haddeby Nor. Turen er på 6 kilometer og kan forlænges med en afstikker til Danevirke med museum, eller omkring Selk Nor, der ligger i forbindelse med Haddeby Nor.

Vikingemuseet med en af de syv karakteristiske bygninger

Man kan starte turen fra Vikingemuseet og danne sig et indtryk af halvkredsvolden og se en kopi af Erik Stenen på vestsiden og Sigtryg Stenen på østsiden af noret. Her er gode udsigter over norene til Slesvig Domkirke og fin natur med småskove, rørskove og nogle tørre engskrænter med sjældne planter.

HADDEBY KIRKE OG KIRKEGÅRD

Umiddelbar nord for Vikingemuseet ligger Haddeby kirkes umådeligt smukke og fredfyldte kirkegård. Her findes bl.a. danske krigergrave fra slaget ved Slesvig i 1848 og fra træfningen ved Kongshøj februar 1864. Kirken er fra omkring 1200, bygget af kampesten og munkesten og har afløst en ældre trækirke.

RUNESTENEN I BUSTRUP

I et villakvarter i den lille by Bustrup umiddelbart vest for Hedeby ses en dansk runesten, Busdorfstenen (Skarhistenen) fra omkring 1000. Stenen er rejst af kong Sven Tveskæg over hirdmanden Skarhi, som blev dræbt ved Hedeby. Stenen er en kopi, originalen ses på Vikingemuseet. I umiddelbar nærhed finder man i et utroligt idyllisk område dele af Danevirke. Skiltninger viser mod "Margrethe-wall", en del af Danevirke, som nogle har troet var bygget af Sorte-Grethe også kaldet Margrethe Sprænghest, der døde i 1282.

DANEVIRKE

Danevirke står vel som et af vore stærkeste nationale symboler og har som

sådan givet anledning til talrige sagn og mytedannelser. Her er rigets grænser blevet forsvaret, her er skrevet historie, nogle gange med bølger langt ind i fremtiden, som i 1864, hvor et politikorps fjernt fra krigszonen befalede, at her ved Danevirke skulle tyskerne nedkæmpes, for ved Danevirke kunne det ikke gå galt. Som bekendt rømmede danskerne det gamle, slet vedligeholdte og aldeles umoderne fæstningsanlæg og brugte masser af kræfter på at komme til Dybbøl.

Vi kan heldigvis stadigvæk, selvom vi skal bevæge os et halvt hundrede km syd for landegrænsen, få en fornemmelse af dette fantastiske bygningsværk, der rækker omkring 1300 tilbage i dansk historie.

Danevirke er bygget i flere afdelinger og det mægtige bygningsværk, der er nordens største fortidsminde, når omtrent 15 kilometer fra Slien i øst til tæt ved Hollingsted i vest. Med alle de forskellige voldafsnit kommer man op på 30 kilometer i alt, og det kan være svært at skabe sig et overblik over hvilke volde, der er bygget hvornår, ikke mindst fordi flere af dem er blevet bygget om op til flere gange. Hvor man har fundet rester af tømmer i volden, har dendrokronologiske målinger gjort det muligt at tidsfæste afsnit nøjagtigt.

De første afdelinger af hovedvolden, nordvolden og østvolden ved Vindeby Nor, er fra omtrent 737. Det var fra starten ret primitive volde, der senere blev udbygget. Kovirke er yngre og fra omkring 800. Den er stærkere bygget og har formodentlig tjent til at beskytte

Restaurering af Valdemarsmuren i 2006

den nordligere liggende hovedvold og hærvejsgennemgangen ved Røde Kro/ Kalegat.

Halvkredsvolden omkring Hedeby er fra første halvdel af 900-tallet, den blev senere udbygget med en forbindelsesvold i omkring 970. Et af de mest berømte steder i det lange Danevirke-kompleks er Valdemarsmuren fra anden halvdel af 1100-tallet. Muren var ca. syv meter høj og fire km lang, bygget af munkesten og dengang et vældigt forsvarsværk. I omtalen af Danevirke og Valdemar den Store på Valdemars gravsted i Ringsted omtales for første gang brugen af teglbrænding i Danmark. Han opførte som den første (Danevirke) "af

bagte sten". Valdemarsmuren har dog tabt fortidens storhed. Erosion og genanvendelse af teglstenene i andre bygninger har sat sig sine spor. I sommeren 2006 begyndtes en restaurering af de 50 fritlagte meter, der er beliggende tæt ved Danevirke Museet. Muren skal fritlægges og derefter forsynes med et lag bentonit, der skal tætnes og afstive murværket.

DANEVIRKE MUSEUM – DANEVIRKEGÅRDEN

Danevirke Museum ejes og drives af SSF, Sydslesvigsk Forening, og er et specialmuseum om Danevirke med et årligt besøgstal på omkring 20.000. Museet

MINDRETALLETS HISTORIE PÅ DANEVIRKES MUSEUM

Et gammelt ønske om at kunne vise mindretallets historie i sammenhæng og på ét sted, bliver realiseret her i 2008. Syv tidsafsnit skal som en sammenhængende fortælling føre gæsten gennem udstillingen, der overordnet styres af to temaer: mindretallets kamp for at opnå ret til at leve sit nationale liv uantastet og frit – og målet for mindretallets kamp: Genforening med Danmark eller dansk mindretalstilværelse i et tysk Sydslesvig.

[www.sydslesvigsk-forening.de/
page110.aspx](http://www.sydslesvigsk-forening.de/page110.aspx)

www.dannewerk.de/museum.htm

DANSK I SLESVIG

SLESVIGHUS I LOLLFOD 68

Hotel Skandia rummer Slesvighus, det danske forsamlingshus i Slesvig. Bygningen, der blev erhvervet i 1923, og som har været om- og tilbygget i 1955 og igen i 1983, kan ikke siges at være nogen arkitektonisk seværdighed. Bygningen har udover at have tjent som forsamlingshus og hotel også rummet kirkesal, bibliotekslokaler, mødevirksomhed og i perioder også en dansk børnehave og har været sekretariat for SSF i Slesvig og Gottorp Amt. Sydslesvigsk Forening har dog de seneste år forsøgt at sælge det økonomisk belastende hotel- og forsamlingshus.

På Lollfod 69 ligger en afdeling af Det danske Centralbibliotek for Sydslesvig. Her findes også mødelokaler.

Danevirke Museum - ligger tæt på Valdemarsmuren. Museet, der absolut er et besøg værd, ejes og drives af Sydslesvigsk Forening.

blev åbnet i august 1990, støttet af bl.a. Grænseforeningen. Den permanente udstilling blev revideret i 1995 og i 2002, så museet i dag kan præsentere den nyeste viden om Danevirke på en spændende og pædagogisk måde. En skoletjeneste formidler bl.a. museums-pædagogisk materiale til skoleklasser. Det er med andre ord her, man kan få overblikket over Danevirkes omskiftelige historie fra jernalderen over vikingetiden til Slesvigskrigen og op til vor tid. Valdemarsmuren, voldstedet Thyrborg og den rekonstruerede skanse 14 fra den store udbygning i 1861-1864 ligger tæt ved museet. Danevirke er på UNESCO's liste over verdens betydeligste kulturarv.

DANSKE SKOLER I SLESVIG

Hiort Lorenzen-Skolen er en af de største danske skoler i Sydslesvig. Her undervises 308 elever fra 1. til 10. klassetrin af 25 lærere.

Gottorp Skolen er også en af de større skoler. Her undervises 218 elever fra 1. til 10. klasse af 24 lærere.

Herudover findes her 4 danske børnehaver med i alt 150 børn, en dansk idrætshal og et fritidshjem, Ansgar Kirke i Bismarcksstrasse 18 og Frederiksberg Menighed, der bl.a. afholder gudstjeneste i kirkesalen/præsteboligen i Mansteinstrasse 9.

www.dks.folkekirken.dk/sl_ansga/sl_ansga.htm

www.dks.folkekirken.dk/sl_fred/sl_fred.htm

A.P. MØLLER SKOLEN

I 2008 åbner nyt stort gymnasium og fællesskole i Slesvig.

I 2005 donerede A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal, et nyt nøglefærdigt gymnasium, tegnet af C.F. Møller, til opførelse i Slesvig. Det forventes at være færdigt i 2008 og skal placeres natur-skønt på en gammel militærgrund, der ligger ned til Slien.

Udover de muligheder det giver at lave skole og gymnasium i tidssvarende lokaler, vil det betyde at presset lettes på den overfyldte Duborgskole i Flensburg, at transporttiden for eleverne i området mindskes, og dermed giver mulighed

for, at et fællesskab kan vokse for områdets unge.

SVANS

Svans strækker sig ud mellem Egernførde og Slesvig, næsten som en ø. Det omkring 250 km² store område afgrænses af Slien, Østersøen og Egernførde Bugt, og inde i landet af Hytten Bjerge og Danskerskoven, også kaldet Jernved. Kystlinien mod hav og bugt består af flade strækninger, gode badestrande og klintkyst. Her er mange indsøer, den største, Svanesø, er et naturbeskyttelsesområde. Mod nordvest løber den smukke Slien, mellem 135 meter og fire kilometer bred. To broer og to færger fører over til landskabet Angel. Svans er et bakket frodigt landbrugsland med mange småskove og levende hegn. Frem for alt er halvøen godsernes land. Livegenskabet, der først blev ophævet i 1804, trak arbejdskraften til sig. Godserne blev centre for både det politiske og det økonomiske liv, landsbyerne mistede betydning, og en del forsvandt. I afsnittet er kun nævnt nogle af de mange godser og herregårde, men der er så mange, at man simpelthen ikke kan undgå at få øje på dem, når man kører gennem landskabet. Godserne er meget forskellige, både i arkitektur og i graden af vedligeholdelse.

SLIEN

Den istidsskabte Slien skærer sig 43 kilometer ind i landet til Slesvig med Angel på den nordlige bred og Svans på den sydlige. Bredden går fra 135 m ved

Landskab på Svans, frodigt bakkeland med ager, græs, småskove og levende hegn.

Mysunde og helt op til 4000 m i Store Bredning kort før den når ind til Slesvig. Fjorden er de fleste steder relativt lavtvandet, men her findes dog dybder er på omkring 14 m. Man kan passere Slien 4 steder; der er bro ved Kappel og Lindå Næs og færge ved Arnæs og Mysunde.

Fjordløbet er afvekslende med mange nor, små vige og halvøer. Her er noget for enhver lige fra naturbeskyttelsesområder med et eldorado af fugle til badestrande, det hele med en smuk blanding af bakket natur og dyrkede områder eller småbyer som baggrund. En tur langs Slien giver hele tiden nye oplevelser.

SVANS' SYDKYST — PÅ HERREGÅRDSTUR FRA BORBY TIL VABS

Følger man kystvejen fra Egernførdes nordlige bydel Borby, kommer man forbi det ene gods efter det andet. Landskabet er afvekslende og skifter mellem småsøer, den store Himmelmark Sø, småskove og kysten, der veksler mellem kystskrænter og gode badestrande. Her er flere gode udsigtspunkter over Egernførde Bugt til Danskerskoven. En del af godserne ligger afsides og man frabeder sig i nogle tilfælde biltrafik, i så fald er dette tydeligt skiltet.

HIMMELMARK

Godsets historie kan skrives helt tilbage til slutningen af 1400-tallet, men den nuværende hovedbygning er bygget af prins Heinrich, bror til den tyske kejser (1902–04). Hovedbygningen er særpræget med de spåntækkede kviste og gavle, laderne er fra 1700-tallet. Godset ligger ved Himmelmark Sø, en af de mange strandsøer på strækningen til Vabs. En sti fører langs søen til kysten, herfra kan man gå videre til Damp og videre til Svans Sø.

LUDVIGSBORG

Ludvigsborg står på resterne af et midaldersligt anlæg, i de nuværende bygninger kan man finde spor af murværk fra 1500- og 1600-tallet. Voldgravene, der omgiver anlægget, er også fra den tid. Den høje fritliggende hovedbygning er en ombygning i barokstil fra 1740'erne, porthuset er fra omkring 1600.

Ludvigborgs porthus fra omkring 1600. Går man ind, kan man se den bastante hovedbygning og få en kop kaffe på caféen.

I området ses også herregården Hohenstein, og Lehmborg med egeallé, og mod kysten med Aas Sø ses Karlsminde. På vejen til Karlsminde ligger en 60 meter lang stenomst langdysse, der er fra omkring 2500 f.v.t. Dyssen er 2,5 meter høj og 5,5 meter bred. Anlægget blev gennemgribende restaureret i 1978.

GROSSES MOOR

Mellem Holttorp, Vabs og Lose ligger den 1 km² store Grosses Moor mellem engstrækninger og skoven Grosses Holz. Der blev tidligere gravet tørv i mosen, hvilket tydeligt ses på de unaturlige kantede vandhuller. I området ses normalt en del råvildt.

www.marsch-und-foerde.de/start.html

VABS

Byen er mest værd at besøge pga. kampe- og munkestenskirken fra omkring 1400. Det massive vesttårn er fra 1500-tallet. I kirken ses bl.a. en døbefont af kalksten fra omkring 1200, en stor udsmykket orgelfacade fra 1600-tallet og Rantzaufamiliens rigt udskårne stolestader fra 1580-90. Her er også en række fint udskårne træfigurer fra 1400-tallet.

KYSTEN VED VABS

Ved Vabs, og nordligere ved Bognæs, findes en fin kystlinie med skrænter og klinter med mulighed for at finde gode udsigtspunkter. I skrænterne ved Vabs yngler digesvalen.

OMKRING DAMP

OSTSEEBAD DAMP

Området er mest kendt for det mon-strøse ferie- og kurcenter, der efterhånden er vokset op til en hel ferieindustri. Her er sportspladser, restauranter, subtropisk badeland, strand, hospital, kurklinikker og meget meget mere. Højhusene kan ses viden om, og byggeriet er et eksempel på, hvor meget turisme og uigennemtænkt placering af disse komplekser kan spolere en kystlinie.

www.damp.de

DAMP

Godset Damp har givet navn til kurbadet. Ironisk nok, for Damp var et af Slesvig – Holstens mest imponerende anlæg. Det hele er omgivet af en stor kunstig vandgrav, på den bageste holm findes hovedbygningen og på den forreste ligger avlsbygningerne og porthuset. Hovedbygningen er en H-formet

murstensbygning i to stokværk. Den er bygget over flere gange, de ældste dele er fra 1595. Familien Ahlefeldt ejede godset fra 1656 til 1803 og de kan takkes for det smukke interiør. Seværdig er den to-etagers hal med huskapel, orgel, omløbende galleri og et imponerende stukloft af Brenno.

Avlsbygningerne med de enorme lader og kostalde er også et imponerende syn. Laderne er i bindingsværk og med stråtage, der kan tage pusten fra enhver. Den ældste lade er fra 1640, den yngste fra 1721, porthuset er fra omkring 1650. I den smukt velholdte østlige kostald er indrettet café og restaurant, i porthuset er en antikvitetsforretning.

GRØNHOLT

Nogle få kilometer vest for Damp ligger endnu en af Svans store gårde, Grønholt, der blev færdigbygget i 1749.

SVANS SØ

Svans Sø på 100 hektarer er en af de største strandsøer i Slesvig-Holsten. Egentlig var søen en bugt, men eroderet materiale fra klinterne ved det nordlige Schønhaben har med tiden dannet en landtange, der helt har lukket bugten. Søen og området omkring er i dag naturbeskyttelsesområde. Adgangen er begrænset, men man kan få fine naturoplevelser både mod hav og sø ved at gå på landtangen. Her er adgang fra Skovby Strand nord for Damp og fra Schønhaben. Man kan med udbytte forberede sig ved at besøge det lille informations-

Damp. En af godsets enorme lader. I en del af den lige så store kostald er indrettet café og restaurant.

centrum i Dørphof. Her er omkring 600 præparerede dyr, flest fugle, og informationsmateriale. Fra landtangen kan man se flere forskellige naturtyper. Her er fladkyst, strandvolde, strandenge og søbred. Her kan ses de typiske planter for disse biotoper udover mere sjældne som f.eks. strandmandstro. Frem for alt er her fugle. Man har optalt 124 forskellige arter ynglefugle. Nordligst på landtangen findes en træhytte, hvor NABU (Naturschutzbunds Deutschland) er repræsenteret ved en medarbejder. Her kan man få informationer og i perioder rundvisninger.

www.marsch-und-foerde.de

www.schleswig-holstein.nabu.de/mo3/mo3_10

RISBY, KRISEBY, SISEBY

To småbyer og et gods med den danske endelse "by" i navnet. Risby ligger et stykke inde på Svansen, Sieseby helt ned til Slien.

RISBY

Risby kommune, med i alt 2600 indbyggere, ligger på et af Svans højere partier. Byen har to større seværdigheder: Høllændermøllen "Anna" med galleri og kirken fra omkring 1225. "Anna" er den eneste tilbageblevne mølle på Svans. Møllekroppen er bastant firkantet, ligesom på "Amanda" i Kappel. I møllen er indrettet museum, hvor man kan få indblik i Svans forhistorie, og det gamle møllerihåndværk.

Byens gamle munkestenkirke fremtræder usædvanligt smuk i de velpre-

Ved Risby ses "Anna", den eneste gamle mølle, der endnu ses på Svans

jede fredelige omgivelser. Det ydre er udsmykket med friser, lisener og rundbuevinduer. Læg mærke til den halvrunde apsis, og klokketårnet af træ fra 1702.

Her findes også Risbys Danske Skole med 47 elever fra 1. til 6. klasse og 6 lærere.

SISEBY

Siseby er en lille fuldkommen idyl beliggende ned til Slien. Her er næsten kun gamle huse, flere af dem i bindingsværk og med stråtag. På mange af husgavlene kan man se initialerne GAS, der står for Hamborg-købmanden Gustav Anton Schäffer, der indtil omkring 1850 ejede landsbyen og havde renoveret den grundigt. Den etskibede kampestenkirke, der ligger omgivet af træer og kirkegård er fra omkring 1200. Hvis pengepungen er i orden kan man efter en rundtur i landsbyen besøge den velrenommerede gourmet-restaurant "Schlie Krog", der ligger lige ved siden af kirken.

I Siseby, en idyl, der ligger helt ned til Slien

Mellem Risby og landsbyen Siseby ligger herregården Kriseby. Herregården er stort set uforandret siden opførelsen i 1742. I porthuset fra 1749 er et gammelt ur og klokke. Penduluret siges at gå, som vinden blæser, hurtigst når det er østenvind.

Her ved Mysunde/Brodersby er Sliens smalleste sted.

Her ved Mysunde/Brodersby er Sliens smalleste sted.

MYSUNDE

Ved Mysunde finder man idyllisk placeret færgestedet, hvor den lille færge sejler en til Brodersby på Angel, her på Sliens smalleste sted. En kendt anlægsplads for lystsejlere og en gemytligt beliggende kro i den smukkeste natur kan gøre det svært at forestille sig, at her har i september 1850 og i februar 1864 stået vigtige slag.

Vejen til Mysunde slynger sig smukt i det småbakkede Svans landskab. De sidste tre km er man næsten hele tiden omgivet af de levende hegn, der er så typiske for området.

KOSEL

Skal nævnes her pga. det kraftige vesttårn, der foruden de kirkelige formål

også har tjent til forsvar. Lignende forsvarkirker ses i Oversø (Se Grænseforeningens Årbog 2006) og vestligere i Sønderstabel, som omtales senere her i bogen. Kirken er fra 1100-tallet.

BÜLT SØ

Ved roden af Svansen, et par kilometer syd for Kosel ligger den lille næringsstoffattige dødisssø Bült Sø. Typen er sjælden. I hele Slesvig-Holsten findes kun to mere af denne søtype. Søen har hverken til- eller afløb, men får vand med grundvandet og fra nedbør. De specielle næringsforhold bevirker, at nogle sjældne fladvands- og bredplanter kan trives, som f.eks. pilledriver, strandbo, sortgrøn bransenføde og tvepibet lobelie. Man kan komme til søen til fods fra sportspladsen mod Kosel.

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"JEG ER BLEVET TAGET I BRUG I SYDSLESVIG"

Du kan udmærket føle dig langt ude på landet, selv om du kun er en halv snes kilometer fra Flensborg. Det er den første tanke, der slår én, når man besøger Anne Kämper og hendes mand Bernt i deres hjem i udkanten af landsbyen Husbyholz to kilometer fra Husby, hvor Anne siden 1991 har været leder af den danske skole. Gemalen, som uvist af hvilken grund altid er blevet kaldt "Møppel", er lærer på en tysk skole i Flensborg.

Anne og Møppel har gennem 25 år indrettet ejendommens oprindelige lade og stald til et hyggeligt og personligt hjem. Resten af huset har de lejet ud. Til hjemmet hører også en stor, herlig have og et areal til familiens får. Den hyggelige overdækkede terrasse kaldes "vandterrassen", for man kan sidde på den og følge med i livet på en lille sø med både gæs og ænder.

"Dyrene er nok en slags modpol til min travle hverdag som både skoleleder og formand for Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger", siger Anne. "Gennem årene har vi haft alle mulige husdyr lige bortset fra køer. Der er ikke noget mere afstresende end at gå og muge ud under fårene og sludre med dem. Jeg kan sidde på vandterrassen i timevis og bare følge en flok ællingers gøren og laden. Der findes ikke noget magen til".

Anne Kämpers store behov for at være i naturen og følge årets rytme betyder ikke, at hun synes Sydslesvigs natur er noget ganske specielt:

"Der kan bare ikke laves om på, at det er min natur, fordi det er min hjemstavn. Men det er ikke sådan, at jeg synes der er noget helt specielt ved lige Sydslesvigs natur, som jo i øvrigt er ganske forskelligartet. Jeg kan udmærket køre rundt i Jylland eller på Fyn og føle mig hjemme på samme måde hvad naturen angår. Det er et stort sammenhængende landskab. For mig er det nok mest historien, der gør Sydslesvig til noget særligt. Som historielærer synes jeg det er en vigtig og utrolig spændende opgave at styrke børnenes historiske bevidsthed om, hvad deres hjemstavn er for et sted. Samtidig er det oplagt at der sker en vældig udvikling i og med at det danske og det tyske samfund nærmer sig hinanden i så høj grad, at vi nu kan se de positive træk i begge kulturer. Denne udvikling er med til at give Sydslesvig regionens særlige identitet."

Anne Kämper er født ind i det danske mindretal. Hendes far, Helmuth Christensen, var advokat og desuden borgmester i Flensborg i en årrække. Han bor sta-

dig i den villa på Westerallee hvor Anne voksede op. Moderen, Else Fonager, kom fra Danmark til Sydslesvig, og er død for flere år siden.

Anne voksede op i et hjem, hvor der var højt til loftet:

”Jeg har aldrig følt mig trængt eller klemmt. Det danske var en selvfølge, men jeg har altid haft en stor tysk omgangskreds. Jeg har intet problem med den særlige sydslesvigske mentalitet, man ofte taler om. For den mentalitet er også min. Det var egentlig kun i årene på Duborgskolen, som dengang i voldsom grad var en dansk højborg, at jeg kunne have behov for at skaffe mig luft af og til, fordi ”det danske” simpelthen blev proppet ned i halsen på os. Men jeg har aldrig seriøst overvejet at flytte et andet sted hen. Det har jeg ikke haft behov for. Og jeg er også blevet taget i brug i Sydslesvig”.

Anne Kämper er uddannet lærer fra Kiel, ”med dansk som fremmedsprog”, og da hun havde sin eksamen på plads sagde skoledirektøren til hende at hun passende kunne begynde helt nede mod sydøst på det der i dag er kendt som Jernved Danske Skole. Derefter drog hun lidt mod nord og var et enkelt år på skolen i Risby, inden hun i 1984 rykkede op til Husby Danske Skole lige øst for Flensborg, hvor hun i 1991 som nævnt blev leder.

”Vi starter næste skoleår med 39 elever. Vi er 4 ½ stilling med bemandingen i børnehaven. Det er et privilegium at kunne arbejde med lilleskoleformen. Men det er også en nødvendighed, for når en skole dør i et lokalsamfund, så dør mindretallets liv også. Når jeg sidder og ser tilbage over 27 års pædagogisk arbejde kan jeg se

der er meget forandret. Dengang sagde vi, at børn med seriøse problemer kun var noget man kendte på de store skoler. Nu kendes de på alle skoler, fordi samfundsmønsteret og dermed også familiemønsteret undergår voldsomme forandringer. Dengang var skolerne kraftcentre i lokalsamfundet og lærerne drivkræfter i mindretallets arbejde. Det kan man ikke tage for givet i dag”.

Det var netop denne gamle indstilling der helt naturligt førte til, at Anne også uden for skolen blev engageret i mindretallets liv:

”Det begyndte såmænd allerede i Kiel. Som lærer blev man ganske enkelt inviteret ind i arbejdet, og det forventedes at man sagde ja. Jeg havde været spejder som barn, men ikke skænket det en tanke at jeg dermed også var med i SDU. Som

nybagt lærer blev jeg trukket ind i foreningslivet og naturligvis mere bevidst om sammenhængene. I virkeligheden blev jeg alt for hurtigt smidt hovedkulds ud i at være formand i forskellige sammenhænge. Og siden er det bare vokset”.

Vokset til at Anne Kämper nu i 15 år har været formand for SDU, og i 2007 også er formand for Det sydslesvigske Samråd. Men nu har hun også aftjent sin værnepligt. Den nuværende valgperiode udløber i 2008, og hun har sagt højt og tydeligt, at det dermed er slut. Hvilket ikke betyder, at hun derefter blot vil sidde i fritiden på vandterrassen sammen med Møppel og se på ællingerne:

”Der er opgaver nok at tage fat på i Sydslesvig, og der skal også nok være noget jeg har lyst til at kaste mig over”, siger Anne Kämper.

EGERNFØRDE OG DANSKERSKOVEN

EGERNFØRDE OG DANSKERSKOVEN

Dette afsnit beskriver Egernførde og halvøen Danskerskoven, også benævnt Jernved eller Düsterholt, et navn, som man næsten skulle tro kunne have inspireret Tolkiens forfatterskab. Området afgrænses her af Egernførde Bugt, Østersøen og Nord-Ostsee-Kanal, her benævnt Kielerkanalen, og resterne af den gamle Ejderkanal.

Indtil omkring 1200 var Danskerskoven, som navnet antyder, dækket af skov og moser. Et vildt og øde terræn, der efterhånden er blevet omskabt til det smukke småbakkede landskab med levende hegn, vi ser i dag. Her ses mindre marker afgrænset af levende hegn, og store vidtstrakte marker tilhørende de mange godser, herregårde og større gårde, der er i området. De mange småskove giver nogle spændende brud i det dyrkede landskab. Og så passer man på sine træer, ofte ses store træer midt på markerne. De sydslesvigske bønder har tid til at køre udenom med landbrugsmaskinerne.

Kysten er særdeles spændende. Her er mange gode badestrande, også imponerende klintkyster med højder helt op til 30 meter. Småskovene når ofte ud til kysten, så man får et smukt billede af hav, strand og klint med vældige bøgetræer, der dovent læner sig ud

Egernførde, havnen set fra Borbysiden.

mod havet. Området er et paradys for vandhunde af enhver slags, dykkere kan tæt ved kysten finde dybder op til 20 meter. Tyskernes lyst til "Radwandern" har skabt et net af cykelstier og ikke mindst en omfattende litteratur, der i mindste detalje beskriver cykelruterne. <http://www.daenischer-wohld.de/>

Mod vest ligger Hytten Bjerge, hvor man omkring Askbjerg finder større højder, mere kuperet terræn og udsigter til hav, søer, skove og kilometer af høje levende hegn. Det er også her de store søer, Wittensø og Bistensø findes.

Kaltenhof Mose. Svær at finde, men en vandretur værd.

Egernførde, havnen og træbroen, der fører over udløbet fra Vindeby Nor.

Bymæssigt er det specielt Egernførde, der tiltrækker. Egernførde er et lille paradis med den smukke beliggenhed i bunden af bugten. Gamle kvarterer, hyggelig havn, badestrande, restauranter og alt, hvad turisten kan begære, både hvis man ønsker afslapning eller en mere aktiv ferie.

EGERNFØRDE

Egernførde er simpelthen en dejlig ren og velholdt lille by. Her, og i den nordlige bydel Borby, bor 23.200 mennesker, omgivet af bakkeland, bugt og vig. Man er meget bevidst om at bevare et godt miljø og tilstræbe en bæredygtig udvikling. Man er også interesseret i at skabe gode forhold for den aktive turist. Det har givet sig udslag i etableringen af 135 km vandrestier og 350 km cykelruter, der fører igennem det smukkeste land-

skabet kan byde. Egernførde i sig selv er bestemt også nogle dage værd. Byen havde 700 års jubilæum i 2002, og det blev fejret med pomp og pragt og mange kulturbegivenheder. Den spændende del af byen ligger syd for den lille hyggelige havn. Et lille og overskueligt område med pladser, historiske bygninger og mange fine restauranter. Den 4 km lange og fine sandstrand ligger langs byens promenade, der kystnært fører sydpå mod "Kiekut" og Danskerskoven, forbi bl.a. turistkontor, mindepark og kurpark.

HISTORIE

Omkring 1200: Egernførde nævnes i forbindelse med borgen Ykernaeburg.

1302: Egernførde betegnes som by og får købstadsrettigheder i 1345

1417 og 1627-28: Hærget og plyndret.

1629: Pesten efterlader efter sigende kun omkring 40 overlevende indbyggere i byen

1659: Hærget af polske tropper

1849: Slaget i bugten, hvor de slesvig-holstenske kystbatterier skyder det danske lineskib Christian 8. til eksplosion. Fregatten Gefion går på grund.

Erhvervsmæssigt hævdede Egernførde sig i 1500- og 1600-tallet med den berømte træskærerfamilie Gudewerdt, hvis arbejder blev anerkendt og efterspurgte viden om, og som findes i talrige kirker i området. I 1800-tallet bragte den driftige familie Otte velstand til byen. Otterne var skibsredere, teglværksejere og uldfabrikanter, der fremstillede den internationalt anerkendte

fajance, Egernførde fajancen. Fiskeriet var tidligere vigtigt for byen, men i dag er turismen det vigtigste erhverv. Fiskeriet er dog stadigvæk en del af Egernførde, man kan stadig få de specielle røgede sild, Kieler Sprotten, fra de 3 røgerier, der endnu eksisterer. Navnet fik sildene, fordi salget til Europa gik via Kiel, men egentlig er det Egernførderne der fangede og røgede sildene, og på den måde, som man sagde, forvandlede sølv til guld.

RUNDT I EGERNFØRDE

Den gamle bykerne med de mange gågader, småtorve og pladser ligger pænt gemt ind bag de store gennem-

gående veje. Kieler Strasse er hovedgågaden, der fører gennem bydelen fra syd til havnen. Bevæger man sig ind i tværgaderne og parallelgaderne, kommer man lidt væk fra menneskestrømmen og kan se nogle af de gamle huse, mere ydmyge jo længere man kommer mod øst ud til de gamle fiskerkvarterer. Her er facaderne ikke skæmmet af de butiksvinduer og reklameskilte, der præger hovedgågaden. Det er ude i de mindre gader, man finder de mest spændende restauranter.

RÅDHUSET

Det historiske rådhus ligger så nogenlunde i centrum. Den smukke tegl-

Egernførde, det gamle rådhus, museum og Nikolaj Kirke

stensbygning er i hovedtrækkene fra 1500-tallet, en arkadebue fører ind til området omkring St. Nikolaj kirke. I rådhuset er hjemstavnsmuseum, herunder en afdeling, der fortæller historien om Ostseebad Egernførde, hvor man kan få en forståelse for den specielle tyske sol- og badekultur. Her er bl.a. udstillinger om elektroteknik, fiskeri, røgeri og vekslende kunstudstillinger, samt en udstilling om det katastrofale slag ved Egernførde den 5. april 1849. På pladsen ved det gamle Rådhusmarked ligger også det nye rådhus. Læg i øvrigt mærke til den fine skulptur på pladsen, en af de mange, der er i den lille by.

www.eckernfoerde.net/museum/index.html

www.museum-sh.de

Lige overfor rådhuset ligger Heldts Kaffeehaus & Konditorei. Man må ikke snyde sig selv for den oplevelse, det er at gå herind. Det smukke hus er i sine ældste dele fra 1600-tallet, og her har været konditori siden 1869. Familien Heldt har drevet stedet fra 1969, og her er højkvalitetskaffe og bagværk samt småretter til yderst rimelige priser. I tilgift er her antikvitetsforretning og skiftende udstillinger i en del af stueetagen og på første sal.

NIKOLAJ KIRKE

Den massive St. Nicolaj Kirke er i dag lukket inde af omkringliggende bebyggelse. Kirken er fra 1400-tallet og på sadeltaget ses en tagrytter. Inventarets dominerende stykke er det rigt udskårne højalter fra 1640, som er lavet af den

Heldts Kaffeehaus & Konditorei

berømte bysøn Gudewerdt den Yngre. Gudewerdt den Ældre har stået for prædikestolen. Bronzedøbefonten med fire løveben er fra 1640. Herudover kan nævnes en række epitafier samt sideskibenes kapeller fra 1600 tallet. Ved den østlige gavl er ophængt et anker, der efter sigende skulle stamme fra den ødelagte danske fregat Christian 8. Under alle omstændigheder er det til minde om de mange danske, der mistede livet her den 5. april 1849.

Havnefronten domineres af den særegne runde silobygning samt en nyere betonklods. Vender man ryggen til dem, ser man en lille fin inderhavn med fiskerbåde og lystbåde. En smuk træbro

Egernfjärde har fine sandstrande, i sæsonen ses mængder af de flettede "strandkurve".

fører over til Borby, hvor den højt beliggende Borby kirke fra 1200-tallet ligger. Egernfjärde har været hjemsted for dele af den tyske marine siden 1935, bugten har siden 1903 været prøvevand for udviklingen af nye tyske u-både.

LANGS STRANDEN

Fra fyrtårnene ved indsejlingen til havnen kan man følge en smukt anlagt sti sydpå til Kurparken og de mange krigsmindesmærker. Ved begyndelsen af strandpromenaden ligger Ostseeforum, hvor udstillinger, akvarier m.m. anskueliggør østkystens geologi, dyre-, og planteliv. På stranden har man udsigter til kysterne på Svans og Dan-skerskoven. Langs den velholdte promenade er der ind i mellem opstillet skulpturer, heriblandt en vældig jernhavfrue med nogle former, der ville kunne gøre enhver dykker forskrækket.

www.ostseeinfozentrum-eckernfoerde.city-map.de/

Skærtorsdag den 5. april 1849 mistede den danske flåde de to orlogsskibe, Christian VIII og Gefion, i Egernfjärde Bugt. Den primære hensigt med danskernes togt var, at kystbatterierne i Egernfjärde Fjord skulle tilintetgøres. Dårligt vejr udsatte angrebet, der skulle have været iværksat den 4. april, og gav i tilgift massiv søsyge til de soldater, der, hvis forholdene havde været til det, skulle have været sat i land. En stærk østenvind hindrede orlogsskibene i at fyre med bredsiderne og dermed fuld ildkraft, og gjorde dem sårbare overfor den fjendtlige beskydning. Vejrforholdene gjorde det tilmed umuligt at komme ud af fjorden, og de to medsejlende dampskibe Hekla og Gejser måtte pga. fuldræffere fra land opgive bugseringsforsøg. Det endte så katastrofalt, som det næsten kunne: Christian VIII brød i brand, gik på grund og eksploderede med næsten 100 mand, da ilden nåede krudtmagasinet. Gefion gik på grund og blev senere anvendt i den preussiske flåde.

Et af de mange mindesmærker. Her for faldne danskere i 1849.

Sydligere, på hver side af det monstrøse og hæslige bølgebåd, ligger et par parker. I den nordligste, meget mørke park findes en lang række mindesmærker bl.a. for de faldne på begge sider fra det uhyggelige slag, der fandt sted ud for kysten den 5. april 1849. Slaget, der endte ulykkeligt for danskerne, blev "Der Tag von Eckernförde", som det er nævnt på bymuseet i det gamle rådhus, og både 50-årsdagen og 75-årsdagen blev fejret med store højtideligheder.

De to skanser, syd- og nordskansen, der havde en altafgørende rolle i slaget, ses i dag på strandpromenaden markeret med to sandstensobelisker, rejst i 1870. De to originale galionsfigurer ses på Egernførdes rådhus og på Gottorp Slot. I parken ses flere mindesmærker. På kirkegården Mühlenberg findes flere grave for soldater fra begge sider, her er også et rød granitsøjle, rejst for de 103 danske faldne.

KURPARKEN

I den sydlige Kurpark lægger man først mærke til de mange smukke og særdeles velplejede bede og stisystemer. En blomsteroase, hvor floret står smukt langt hen i efteråret og er en kontrast til den nøgne sandstrand, der ligger lige på den anden side af hæk og hegn. Her findes også mindesmærker fra slaget i 1849, heriblandt en kopi af galeonsfiguren fra Gefion, der gik på grund. Originalen står i byens nye rådhus. Man bliver imidlertid rykket ud af den højtidelige stemning, når man går nogle skridt længere ind i parken. Pludselig

dukker en hvalstor lyserød havfrue op af græsset, hendes hoved så stort som en halv bil. Ved siden af hende står en stor nøgen mand med et omvendt ansigt og skuer ud over havet. Dette værk, "Schwimmübungen", er skabt af Kielerkunstneren Martin Wolke og er placeret i forbindelse med Egernførdes 700-års jubilæum.

Kontrasterne er store i Kurparken.

www.eckernfoerde.dk

www.meinestadt.de/eckernfoerde/home

Egernførde. Fra Kurparken ved strandpromenaden.

DANSK I EGERNFØRDE

Den store Jes Kruse-Skolen i Egernførde har 330 elever, fordelt i 19 klasser, og 32 lærere. Udover en grundskole (1. – 4. klasse) er her en fællesskole (5. – 10. klasse) og hjælpeskole for elever med generelle indlæringsvanskeligheder. I skolens smukke logo står: „Kærnen – ikke skal-len“. www.2me.dk/jks/indeks.html

Her findes også Borby Børnehave og Egernførde Børnehave med plads til 100 børn.

Grænseforeningen har udgivet en folder med informationer og kort over området.

GODSER PÅ DANSKERSKOVEN

I det østlige Slesvig, især på Svans og Danskerskoven, er der et stort antal imponerende gårde og godser. Man

kører ikke mange kilometer, før man må stoppe og se og nyde den arkitektoniske pragt, som både hovedbygninger og stalde/lader viser. Det vil føre for vidt at nævne alle her, også fordi det kun er et par stykker, man efter aftale kan komme ind og se. Men et forsigtigt kig fra indkørslen kan man altid tillade sig. I området her kan man efter aftale gruppevis besøge Altenhof og Knoop.

ALTENHOF

Beliggende ca. 10 km sydøst for Egernførde tæt på byen Altenhof. Godset har i dag et jordbesiddende på omkring 1800 ha, og er et af de mest betydningsfulde i de tidligere hertugdømmer, da det var de ”tyske” Rewentlow’ers stamsæde fra 1691. Den nuværende hovedbygning er fra 1722-28 og ligger på fundamentet af en tidligere bygning fra omkring 1400. Ombygget i 1861-63 og 1904-10. Interiøret er overordentligt smukt, her er bl.a.

Altenhof

franske møbler og porcelæn fra 1600-tallet, et stort gammelt bibliotek og imponerende kunstsamlinger, herunder en imponerende historisk portrætsamling af personligheder med indflydelse på styrelsen og udviklingen af det danske rige i helstatstiden.

Den imponerende kostald fra 1711 er ombygget og tjener i dag som galleri og koncertsal.

I juli og august afholdes der ofte koncerter på dette smukke sted. Altenhof har åbent fra maj til september efter aftale.

gut-altenhof@t-online.de

www.graenseforeningen.dk/artikel/3265

En grundig beskrivelse af Altenhofs historie og interiør kan ses i Grænseforeningens Årbog 1985.

KNOOP

Knoop ligger få km vest for Kielerkanalens østlige sluserregulerede indsejling. Knoop ligger på den smukke nordlige bred, hvor store træer og mindre skove rækker ned over kanalen. På den modsatte side ligger moler og siloer. Den imponerende hovedbygning er opført fra 1791 til 1796, men navnet Knoop kendes helt tilbage til 1322, og familien Rantzau rejste her i midten af det 16. århundrede en borg med vandgrave. Hovedbygningen står smukt med et fremhævet midterparti med trekantgavl båret af joniske søjler. Et hovedværk indenfor klassicismen i Slesvig Holsten, tegnet af danskeren Axel Bundsen, der også i Sydslesvig er kendt for den

noget mindre hovedbygning på Drült på østangel, og kapellet på den gamle kirkegård i Flensborg.

Grupper kan efter aftale vises rundt på Knoop. Tlf. 0049 431 361012
www.gut-knoop.de

ANDRE GODSER

HOEHENLIED

Nogle få km syd for Altenhof ligger godset Hohenlied. Hovedbygningen er fra omkring 1765 magasinbygningen fra 1724.

VINDEBY

Ligger lidt sydvest for Egernførde. Hovedbygning i to etager opført i 1761, men udseendet i dag skyldes ombygninger i 1854 og 1889. Her er det muligt at få et kig ind, for her er indrettet et eksklusivt møbelhus. Fra caféen er der udsigt over den smukke park med lindeallé og skulpturer.

www.wohnforum-gut-windeby.de/

Tæt på Vindeby, omkring landsbyen Gosefeld, ses en langdysse, en jættestue og tre store bronzealderhøje.

NØR

Ligger en halv snes kilometer øst for Egernførde ad kystvejen mod Strande. En ikke særlig imponerende hovedbygning, der blev opført efter at den gamle hovedbygning fra 1730erne udbrændte totalt i 1933. I dag er her en institution for unge.

Bygningerne påkalder sig ikke den store interesse, men det er pudsigt at tænke sig, at stedet gav navn til Prin-

Nør, den skovklædte klit.

sen af Nør, eller Prinsen af Slesvig-Holsten-Nør, som han yndede at kalde sig. En person, der i Danmark er omgivet af et lettere komisk skær. "Prinsen", eller Friedrich Emil August, som han rettelig hed, var bror til hertug Christian August af Augustenborg. Prinsen af Nør havde omfattende besiddelser og boede selv i Slesvig. Den 23. marts 1848 indtrådte han som krigsminister i slesvig holstenernes provisoriske oprørsregering, og den 24. marts trådte han i dansk generalsuniform op på Paradepladsen i Rendsburg og overrumplede den danske garnison. Han døde i udlandet i 1865 efter for stedse at have forladt hertugdømmene i 1850.

BORGHORST

I hjertet af Danskerskovens bakkede landskab ligger herresædet Borghorst, fire km nord for hovedbyen Gettorp. Den velholdte hovedbygning er fra 1742 og er berømt for havesalens prægtige håndmalede tapeter lavet af Dufour og

Leroy i Paris. Tapeterne er fra 1825 og de ældste håndmalede i Sydslesvig.

Borghorst ligger usædvanligt smukt omgivet af park, voldgrave og velholdte produktionsbygninger. Borghorst er et særdeles levende herresæde med hestestutteri og tilbud om forskelligartede arrangementer.

www.borghorst.de

NOGLE KYSTSTRÆKNINGER PÅ DANSKERSKOVEN

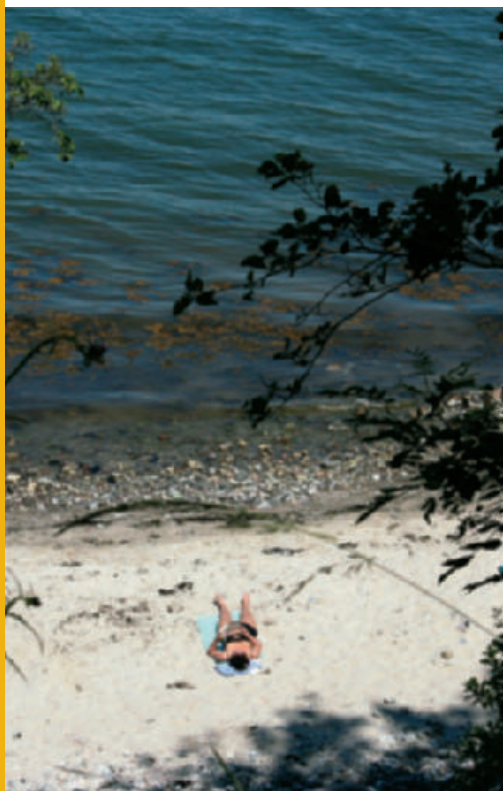
Kysten fra Egernførde til Kiel er særdeles afvekslende. Her er fine bade-strande, specielt ved Schwedeneck og Dansk Nienhof, som ligger nordøstligst. Udover sandstrand er her mange imponerende klintkyster og varieret kystskov. På næsten hele strækningen fra Strand til Kiel ligger bebyggelse tæt på vandet, vekslede mellem smukke villaer, havne og betonbyggeri. Fra Egernførde til Strand er der mange gode vandrestier. Man kommer til kysten ved at tage småvejene, der går fra den gennemgående Egernførde – Kiel Strasse B 505.

Borghorst, få km fra Gettorp.

KYSTEN VED NØR – KRUSENTORP

Kører man fra Nør videre til kysten, kommer man ned til et naturbeskyttelsesområde på 47 ha, noget så usædvanligt som en stor skovklædt østkystklit. Klitterne er normale for vestkysten, men en sjældenhed ved østvendte kyster. Ved vendepladsen nærmest stranden er opsat en informationstavle, der fortæller om klitten. På stranden kan man se forskellige stadier af tilgroning af klitterne. Strandkvik, marehalm og sandstar er med til at binde sandet. Her er kystskov

Klintkyst mellem Schwedeneck og Dansk Nienhof.

med et stort islæt af egetræer, mange af dem vindformede med en forkrøblet vækst. Området er, som i øvrigt også fladvandsområdet sydligst i Egernførde Bugt, særdeles rigt på vade- og andefugle. Her yngler bl.a. hvinand, gravand, stor skallesluger og toppet skallesluger. Fugle i tusindtal overvintrer, bl.a. gråand, edderfugl, troldand, fløjlsand, bjergand og blishøns. Stranden er også, som normalt på de østvendte kyster, rig på opskyl af muslingeskaller og sneglehuse. Følger man stranden kan man komme tilbage ved at tage stikvejen mod Krusendorf og derfra gå mod vest til Nør. I Krusentorp ses en kirke fra 1737 med et usædvanligt tårn.

KYSTEN VED SCHWEDENECK – DANSK NIENHOF

Denne kyststrækning er frem for alt bemærkelsesværdig på grund af klitterne, der hæver sig højt over havet og giver glimrende udsigter. Her er også kystskove, der strækker sig helt ned over de gode badestrande. Der findes glimrende vandrestier i området. Man kan gå på klinter, på stranden eller i smuk skov, fra Surendorf over Dansk Nienhof helt til Strande. Ved indkørslen til Dansk Nienhof står en over 600 år gammel stilkeg med en omkreds på omkring 8 meter.

FRA BYLK FYRTÅRN TIL HOLTENÅ

Strande ligger, hvor Kiel Fjord stadigvæk er bred. Her er en lille fiskerhavn og et maritimt miljø. Fra havnen kan man se over til Olympia Zentrum, hvor de olym-

Ved Bylk Fyrtårn

piske lege i 1972 havde sejlsportsbase. Man kan følge en sti ud til Bylk Fyrtårn, der står placeret på en lille odde. Fyrtårnet er fra 1863 og 27 meter højt. Her er en udsigtsplatform, og i godt vejr har man en glimrende udsigt, hvor fladkysten går over i de stejle klintkyster mod Dansk Nienhof. Man kan også se helt over til Laboe på den modsatte side af den brede yderfjord og langt ind i inderfjorden. På engene ved fyrtårnet er ofte mange vadefugle.

I sommerperioden trækker de gode strande omkring fyrtårnet mange mennesker til.

Strande er et søgt afslapningssted for Kielerne, der kun har ca. 15 kilometer herud. Den har næsten karakter af en forstad. Det er da også næsten ubrudt bykørsel ad Förde Strasse mod selve Kiel. Her passeres forstæderne Schilksø med en del betonbyggeri, og Frederiksort, der

ligger, hvor fjorden er smallest. Fortsætter man ind til Holtenå og Kanalstrasse, kan man se et Ejderkanal-pakhus, som dem der blev bygget i Rendsborg og Tønning, da den gamle Ejderkanal blev etableret. Fra fyrtårnet for enden af gaden er der en fin udsigt ind over det inderste af Kiel Fjord og over indsejlingen til Kielerkanalen. Det er her, man har mulighed for at få en rundvisning på den gamle og den nye sluse.

BIRKENMOR

Nogle få km øst for Gettorp–Ostorp ligger landsbyen Birkenmor og godset af samme navn. Omkring godset ligger en del fortidsminder, bl.a. to langdysser fra yngre stenalder. Her findes også et brandvæsenmuseum med slukningskøretøjer og slukningsudstyr.

www.museen-sh.de

DÄNISCHENHAGEN

Nogle få km vest for Strande og Frederiksort ligger Dänischenhagen med den eneste danske skole på selve Danskerskoven. Jernved Danske Skole har 55 elever og 6 lærere.

GETTORP

Danskerskoven er, ud over de større byer som Egernførde og Kiels forstæder, kendetegnet ved de mange småbyer, der ligger langs vejene som perler på en snor. Gettorp, næsten placeret i midten, er en af de større byer med ca. 6500 indbyggere. Man kan godt kalde Gettorp for Danskerskovens forretningscentrum. Her er, ud over specialforretninger,

adskillige supermarkeder, som det er normalt hernede, med et kæmpestort udvalg af dagligvarer til gode priser. Ved kirken finder man let ind i byens lille gågade.

Kirken, der er en af Slesvigs største landsbykirker, er fra 1200-tallet og har et imponerende 70 meter højt tårn, som kan ses viden om. I kirken ses et af Guderwerdternes mest betydningsfulde værker, en prædikestol fra omkring 1600.

I den velrestaurerede hollændermølle fra omkring 1850 findes byens hjemstavnsmuseum, hvor man kan opleve hvordan handel, håndværk og landbrug har udviklet sig i området. Man kan selv prøve nogle af de gamle håndværk ved at bearbejde træ og metal. Her er også en udstilling af møbler og dagligdags genstande fra barok til midten af 1900-tallet.

Udenfor byen findes en dyrepark med børnezoo og tropehal.

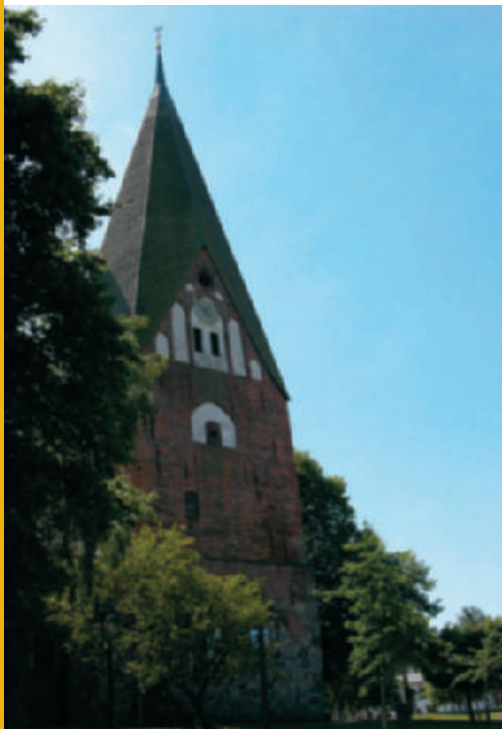
www.museen-sh.de/

www.gettorf.de

www.tierparkgettorf.de

KALTENHOF MOSE

Vestligere, mellem Ostorp og Felm, ligger naturbeskyttelsesområdet, den 54 ha store Kaltenhof Mose, en højmosé med nogle åbne vandflader, typiske moseplanter, og under tilgroning af birk og blåtop. Indgangen til moseområdet, der ligger i en skov, kan være noget besværlig, men er man først kommet ind på stisystemerne, er turen rundt en oplevelse.

Gettorp kirkes 70 meter høje kirketårn.

Kalthenhof Mose

Den gamle Ejderkanal og Nord-Ostsee-Kanal, Siden vikingetiden har man ønsket at undgå den lange farlige sejlads nord om Skagen for at komme fra Nordsøen til Østersøen. I 1773 nedsatte den danske regering en kanal-kommission, der skulle finde en løsning på problemet. Man blev enige om at grave en kanal, der kunne forbinde Holtenå via Rendsborg med Ejderen. Arbejdet blev påbegyndt i 1777 og man kunne indvie det 34 km lange kanalstykke i 1784. Søvejen, der forbandt Nordsø med Østersø, på i alt 173 km, var åben. Seks sluser gjorde det muligt at overvinde højdeforskellen mellem øst og vest. Kanalen kunne tage skibe på op til 28,7 meters længde, 7,5 meters bredde og med en dybgang på op til 2,7 meter. En tur fra Holtenå til Tønning tog 3-4 dage med hjælp fra trækkende heste og mænd.

Kanalens og Ejderens mange krumninger og kanalens størrelse gjorde den imidlertid allerede utilstrækkelig i sidste halvdel af 1800-tallet. Nye større dampskibe var ved at overtage træskibenes rolle både som handels-, passager- og krigsskibe. Løsningen blev bygningen af den nye Nord-Ost-Seekanal, eller, som den kaldes i Danmark, Kielerkanalen. Arbejdet på den blev påbegyndt i 1887 og færdiggjort i 1895. Resultatet var en 100 km lang kanal fra Holtenå til Brunsbüttel i Elbenmundingen. Store forbedringer i 1907 – 1914 og i 1951 har gjort kanalen 4-5 gange så bred som den gamle Ejderkanal, den er gravet dybere og rettet ud. I dag er det verdens mest trafikerede kunstige vandvej. Kielerkanalen kan tage skibe på op til 235 meters længde, 32,5 meters bredde, 9,5 meter dybgang, 40 meters højde over vandspejlet. Højeste hastighed for gennemsejling er 15 km/timen og 12 km/timen for skibe, der stikker dybere end 8,5 meter.

HOLTENÅ

De store sluser ved Kielerkanalens østlige del er åbne for rundvisning. Her er en gammel og en ny sluse, begge med to slusekamre, to sluseøer, samt en "Tote Arm". Den gamle sluse har klapporte, den nye skydeporte. Man kan frit se indsejlingen og "Tote Arm", men selve sluseområdet er lukket for offentligheden. Man kan dog mod en beskeden betaling få en rundvisning af en varighed på 1 ½ time kl. 9, 11, 13 og 15. Information ved "Tote Arm".

www.nok-wsa.de/nok/nok.html

SPOR AF DEN GAMLE EJDERKANAL

Fra Holtenå til Rendsborg findes flere af den gamle Ejderkanals døde arme som slyng på begge sider af den moderne kanal. Et par af de gamle sluser er renoverede og står i dag som et minde om det gamle værk.

Følger man Kanalstrasse mod vest under motorvejsbroen, kommer man pludselig i andre omgivelser. I skoven ligger Knoop, som er beskrevet ovenfor, her findes rester af den gamle kanal.

Få km vestligere mod Rathmannsdorf viser et skilt ned til Rathmannsdorf Slusen, som er en af de 6 gamle sluser. Her er meget stille og idyllisk, det kan være svært at forestille sig det liv, der har været engang. Slusen blev renoveret i 1984. Der er opsat store informations-skilte op, der fortæller om processen.

En bekvem lille tur med de gratis færger over Kielerkanalen fører en over i det spændende område syd for Kielerkanalen, hvor man også kan finde rester af den gamle Ejderkanal og dens sluser. Fra Rathmannsdorf Slusen kan man fortsætte gennem det smukke landskab langs med Kielerkanalen til Strohhbrück og tage færgen over. Færgen sejler hele tiden, dvs. når den kan for den tværgående trafik. Ved færgestederne kan man virkelig få en fornemmelse af, hvor befærdet Kielerkanalen er, både af enorme fragtskibe og lystsejlere.

Man kan gratis komme over Kielerkanalen med en af de små bilfærger, her fra overfarten ved Strohhbrück.

På sydsiden ligger Flemhuder Sø, Ejder Ringkanal og en sluse. Området er rigt på herregårde og godser og en halv snes kilometer vest for Strohhbrück, ved Kleinkönigsförde, ligger endnu en af de gamle, renoverede Ejderkanalsluser.

Frederik 7.s navnetræk på Kluvensiekslusen.

5 kilometer vest herfor ligger Kluvensiek slusen, som er det bedst bevarede sluseanlæg, her er bl.a. en klapbro med Frederik 7.'s navnetræk. Ved den smukt beliggende sluse ses den velholdte herregård Kluvensiek fra 1700-tallet.

Vil man tilbage nordpå, kan man tage færgen til Sehested. Nordsidens store græsplæne er et yndet afslapningssted om sommeren og et ideelt udkigssted over og langs kanalen. Helt ned til kanalen ligger Sehested Kirke (1300-tallet) og den fredfyldte kirkegård. Længere oppe i byen står en obelisk til minde om et slag mellem danskere og franskmænd i 1813. Her ses også godset Sehested, hvis historie går helt tilbage til en borg fra 1200-tallet. Den nuværende hovedbygning samt lader og stalde er fra begyndelsen af 1700-tallet.

Sehested Kirke fra 1300-tallet.

HYTTEN BJERGE

Hytten Bjerger er den eneste af de fem slesvig-holstenske naturparker, der ligger i Slesvig. Den er 22.000 ha stor og ligger i en trekant mellem Egernførde, Slesvig og Rendsborg. Stedet kaldes også Det lille Harzen, ikke så meget på grund af, at man når høje punkter, det højeste er nemlig Scheelsbjerg på 106 meter, men fordi her er så kuperet.

Isen har virkeligt flyttet rundt på landskabet, og man finder i området mange forskellige naturtyper. Den største sø i Slesvig, Wittenssø, på omkring 1000 ha, ligger i en vældig hulning, som en istunge har skabt. Det afskrabede materiale ses i Duvensted Bjerger. Rammsø er en dødis, der langsomt er blevet til, efter at en enorm isklump gennem århundreder er smeltet. Smeltevandsfloder har

aflejret fint kvartssand, som blev grundlaget for den glasindustri, de glashytter, som de store skove kunne fodre med brændsel. I øvrigt er det herfra området har navn. Byen Hytten, der ligger i det lille, meget kuperede og forholdsvis høje område med Askbjerg 98 meter og Scheelsbjerg, har givet navn til hele naturparken.

To moser, Store Wittenssø Mose på 15 ha og Esbrem Mose på 38 ha, er udpeget som naturbeskyttelsesområder (NSG).

Står man på Askbjerg har man en storartet udsigt over det bølgede grønne landskab med marker, enge og søer. Noget helt specielt er de mange store levende hegn, der nogle steder bremser udsigten, men allermest fremhæver bakkernes forløb. De skaber konturer i landskabet. De levende hegn er

i sin tid plantet for at give læ og for at afgrænse ejendommene. På tysk kaldes de "Knicks", fordi de efter 9-11 år "knækker", dvs. må sættes tilbage ved at afsæve hegnet til stub. Gjorde man ikke det, ville hegnene blive høje og luftige, og ikke give læ. En del af hegnene på Hytten Bjerger er fra 1770, hvor en forordning bestemte, at bønderne skulle omgive deres grunde med levende hegn. I dag kan vi kun være taknemmelige for det, for udover at skabe et smukt landskab, giver hegnene levesteder for hundreder af dyre- og plantearter.

WITTENSØ

Er et søgt badested, her er især på den vestlige og nordlige bred flere små badestrande. Byen Wittensø ligger nord for søen og strækker sig langs B 203. Her er pæne huse og gårde, flere af dem med smukt dekorerede porte. Er man kommet hertil må man ikke snyde sig for at besøge en af de to "Fischimbiss",

Wittensø – den store sø i Hytten Bjerger.

hvor man kan få kvalitetsfastfood for små penge.

OMKRING BISTENSØ

En afmærket sti, hvor man dog i ny og næ må bruge offentlig vej, fører 10 km rundt om Bistensø. Den smukke tur kan med fordel startes i byen Bistensø. Den fører igennem en blanding af ege, bøge-, elle- og askeskov, iblandet en skøn mosaik af marker, enge og levende hegn. På turen passerer man et lille keramikværksted og en restaurant.

OMKRING ASKBJERG

Omkring Askbjerg er der særligt smukt. Dette kuperede terræn kan nås flere steder fra motorvejsafkørslen Okslev (Owschlag), retning Egernførde. Flere steder er der skilte mod byen Askbjerg. Landskabet er varieret med småskove, marker, enge og levende hegn. Fra toppen er udsigten fremragende, i klart vejr siges det, at man kan se til Kiel, Egernførde og Slesvig. Det er også her det mægtige mindesmærke for Bismarck, ført hertil fra Knivsbjerg, står. Området omkring Askbjerg er glimrende vandreterræn, flere stier fører rundt i landskabet.

www.am-wittensee.de

www.bistensee.de

www.naturparke.de/park_info.php?nid=45

I Askfelt umiddelbart nord for Askbjerg ligger en lille dansk skole. Askfelt Danske Skole med 36 elever og fem lærere, samt en dansk børnehave med normering til 25 børn.

www.askfelt.de

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"DANSKHEDEN ER ANDERLEDES I DANMARK"

Frederiksberg midt inde i Slesvig by har både dansk børnehave, skole og kirke. Men der ligger også et stykke Sydslesvig på Frederiksberg inde midt i København. Arveprins Knuds Kollegium er i nogle år et hjem i Danmark for en lille snes sydslesvigske

studerende i den danske hovedstad. Blandt de nuværende beboere er Merit von Eitzen og Clara Matthiessen.

Merit er født i Heidelberg, men hendes familie flyttede til Lyksborg, da hun var tre år gammel. Hun er nu 25 år og har boet på kollegiet på Jakobys Allé 13 de sidste fire år. Hun læser kinesisk og økonomi på Asian Studies Programme på Handelshøjskolen, som nu om stunder hedder Copenhagen Business School. Om alt går vel kan hun opnå sin master grad i 2010.

Clara er 20 år gammel. Hun har søgt ind på medicinstudiet med Københavns Universitet som første prioritet, og kom til Arveprins Knuds kollegium omkring den 1. juli i år for at følge et fysikkursus og andre forløb, der gør hende bedre egnet til at komme ind på studiet. Hun havde sin skolegang på Askfelt Danske Skole lidt sydvest for Egernførde:

"Jeg kom i skole i Askfelt fordi mine forældre gerne ville sikre at jeg voksede op som tosproget. Og så er jeg sikker på de også følte sig mere tiltalt af det danske skolesystem".

"Det samme gjorde sig gældende for mine forældre", supplerer Merit.

"Dertil kom, at de har været en del i Danmark og føler sig tiltrukket af det danske. Og det har sikkert også spillet ind at man i Lyksborg kunne få oplevelsen af, at mindretallets foreningsliv tilbød bedre fritidsmuligheder end man ellers ville have".

Når man spørger Merit og Clara om, hvor lige netop deres Sydslesvig er, peger de begge på

Flensborg. Årene på Duborgskolen har præget dem begge dybt:

"At komme hjem er at sætte sig på Nørre Torv i Flensborg. Så varer det aldrig ret længe før der kommer én forbi, som jeg kender fra Duborgskolen", siger Merit. "Studentertiden er anderledes end den er i Danmark. Hvor man i Danmark kører rundt i byen og rundt til hjemmene i åben vogn, så er det for os at man med den nye hue på skal til modtagelsen på generalkonsulatet og derefter ned til Neptun-brønden. Og så har vi 14 dage som er et helt særligt forløb båret af en stor følelse af frihed".

Clara supplerer med, at det i Sydslesvig er umuligt at køre rundt til hjemmene, som man gør i Danmark: "Vi kommer jo fra hele Sydslesvig og afstandene er store. I hvert fald indtil det nye gymnasium åbner i Slesvig. Men da jeg kom hjem med studentertiden på og gik ned ad gaden og alle mennesker vendte sig om efter mig, var jeg klar over, at jeg havde gjort noget anderledes ved at blive student fra Duborg. Det tænker man ikke på i Flensborg, fordi danskheden fylder så meget i den by. Men jeg tror også at det særlige sammenhold, som jeg syntes der var på Duborgskolen, netop skyldes at det er sammenholdet i et mindretal. På den ene side holder man måske mere sammen end man ellers ville gøre, og på den anden side er det ikke et fællesskab der vender ryggen til omgivelserne. Tværtimod bliver man mere åben over for andre mennesker og kulturer. I mindretallet bliver man tolerant, og det synes jeg er værdifuldt".

Mødet med Danmark og især København har for dem begge skærpet deres opfattelse af, at dette at være sydslesviger er noget særligt.

Vi er baseret i det danske, men er alligevel ikke rigtigt danske”, erklærer Merit og Clara nikker bekræftende: ”Danskheden er anderledes i Sydslesvig. Det er slående at humoren er anderledes. Unge danskere har en meget indforstået humor hvor det er nødvendigt lynhurtigt at kunne fange henvisninger til tv-serier og lignende. De serier er det ikke sikkert du har set Sydslesvig, og så er du lost. Tilsvarende har vi i Sydslesvig naturligvis forhold vi henviser til, som danskerne så ikke kender.”

Clara supplerer med, at hun nok er baseret i det danske, men hun føler sig også rodfæstet i det tyske. At hun vil læse i København hænger sammen med, at hun på et ophold i Latinamerika, hvor hun lavede frivilligt arbejde, blev gode venner med en dansk pige fra Langeland, og gennem hende fik lyst til at lære landet nærmere at kende. Men når hun i dag rejser i udlandet har hun oplevet, at det er hjemligt og rart både at møde en anden dansker og en anden tysker.

Merit og Clara har begge kulturer i sig, og de ønsker at fastholde begge kulturer. Merit overvejer at forlade København efter at have klaret bachelor graden, og eventuelt læse videre i fødebyen Heidelberg, som har et fint renommé inden for studier i kinesisk.

Clara kunne også godt tænke sig at tage en del af studiet i Tyskland, og på sigt måske bo i Sydslesvig, men arbejde nord for grænsen:

”Lige nu føler jeg mig mere tysk end dansk”, siger hun. ”Flytningen til København og mødet med indfødte danskere har understreget forskelligheden. Men det varierer, ved jeg. Vi har nok en fleksibel identitet”.

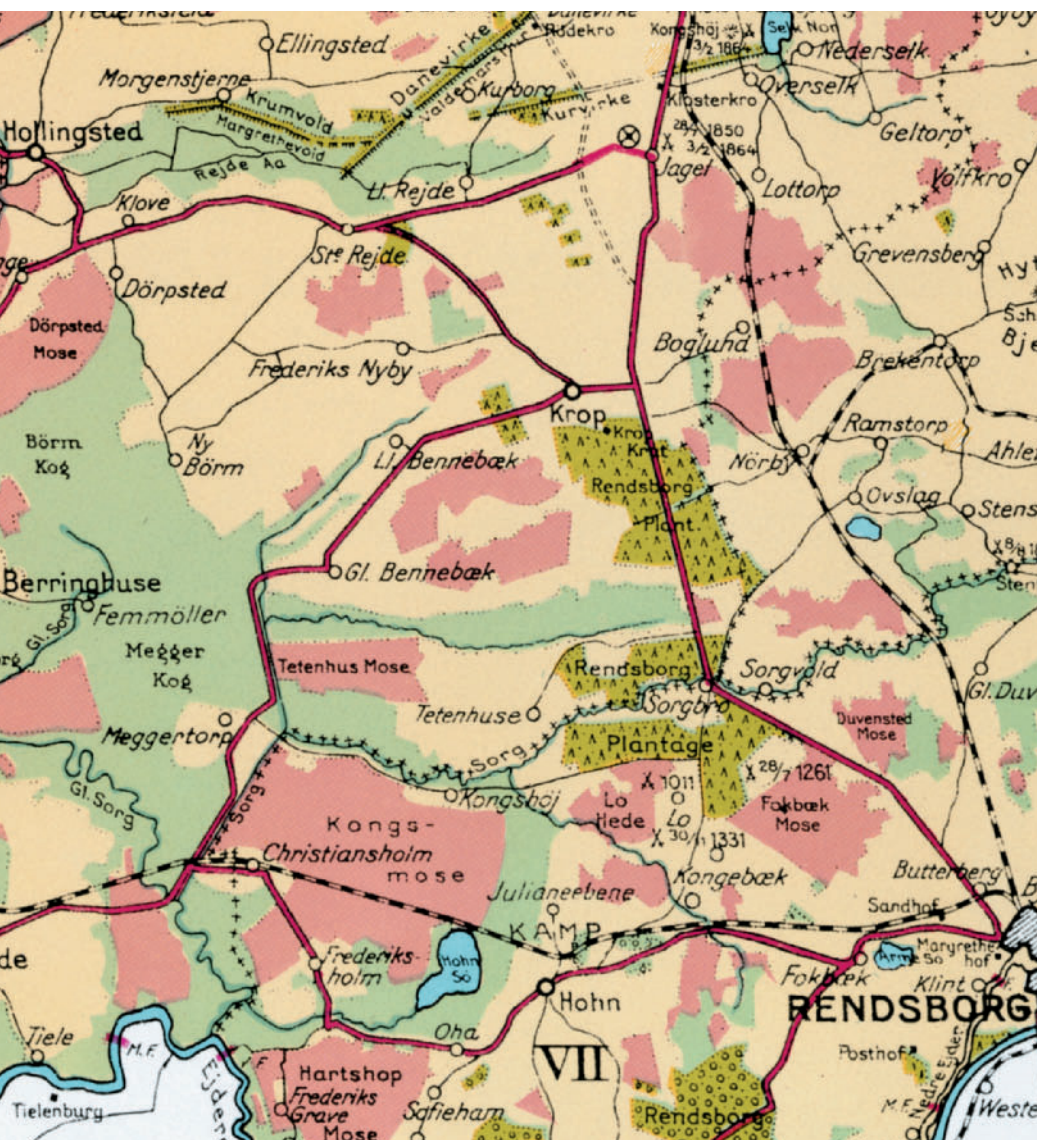
Merit tilføjer: ”I mindretallet vokser man op og er på mange måder i et beskyttet miljø, hvor der bliver taget meget hånd om én. Det er sundt at komme ud af glas-klokken. Min storesøster, som også er i København, føler sig meget dansk og vil blive her. Hendes mand, som også er sydslesviger, har det på samme måde. For min egen del har jeg ikke det mindste behov for at skulle tage skarp stilling identitetsmæssigt. Men den geografiske afstand og nogle år i Danmark har medført, at jeg er blevet mere bevidst om, hvad det betyder at jeg kommer fra Sydslesvig”.

MIDTLANDET

— FRA RENSBOURG TIL FREDERIKSSTAD

MIDTLANDET

— FRA RENSBOG TIL FREDERIKSSTAD

Området, der beskrives i dette afsnit, går fra Rendsborg i øst til Frederiksstad i vest. Sydligst afgrænses det af Ejderen i nord af B201 mellem Slesvig og Husum.

Rendsborg har meget at byde på for den historieinteresserede. Beliggenheden ved Ejderen, hvor hærvejen passerer, med Slesvig i nord og Holsten i syd, har ofte ført uro og krig med sig. Det var da også her, det for alvor begyndte i 1848, da den ulykkelige Treårskrig tog sin begyndelse. Byens gamle bydele er særdeles velholdte, her er mange spændende bygningsværker og museer. Ejderen sætter med sine kanaler sit præg på

bybilledet. Det er også her broer fører over og tunneler under Kielerkanalen.

Man skal ikke langt vest for Rendsborg, før det bakkede landskab afløses af flade stræk, hvor saftige grønne græsmarker, køer, kanaler og af og til en af floderne Trene, Sorge eller Ejderen skærer sig igennem landskabet. Somme tider brydes det flade af en markant bakkeø eller et af de små landsbysamfund, som er typiske for området.

Floderne udspringer alle langt mod øst, Ejderen helt ovre fra nogle småsøer syd for Kiel. På vejen vestpå samler Ejde-

Mellem Rendsborg og Frederiksstad er flade frodige enge gennemtrukket af åer og bække.

Detalje fra togbroen over Kielerkanalen i Rendsborg.

ren Sorge op, og løber så sammen med Trene i Frederiksstad, hvor den når en bredde af 180 m. Den udmunder i Tønning for nogle km længere mod vest at løbe ud i Nordsøen gennem den mægtige Ejderdæmning.

Frederiksstad er helt speciel, Hollænderbyen som den også kaldes, særegen, usædvanlig smuk og fredelig og har en helt unik historie.

RENDSBORG

Rendsborg, hovedby i Kreiss Rendsburg/Eckernförde, ligger både i Slesvig og Holsten. Et trafikknudepunkt fra gammel tid, hvor Hærvejen passerede Ejderen. Også et uroligt sted, der utallige gange har været skueplads for vold-

somme slag og på skift har været under dansk og tysk/holstensk herredømme. I dag bor omkring 30.000 mennesker

HISTORIE

1199: Omtales for første gang som Reinholdsburg, formodentligt opkaldt efter en ridder Reinholdt, der skulle have haft en borg her. Rendsborg er skiftevis under det danske kongehus og under de holstenske grever. Er bl.a. pantsat til grev Gert, den kullede greve, der i 1340 blev dræbt af Niels Ebbesen i Randers. Gert eller Gerhard kaldte sig Greve af Rendsborg og opførte den schauenburgske residens i byen. Rendsborg kom igen under dansk herredømme, og i 1539 lod Christian 3. byen befæste.

1627: Besat af Wallensteins landsknægte

1643 og 1645: Besat af svenske tropper.

1657 – 1660: Belejret under Karl Gustav krigene

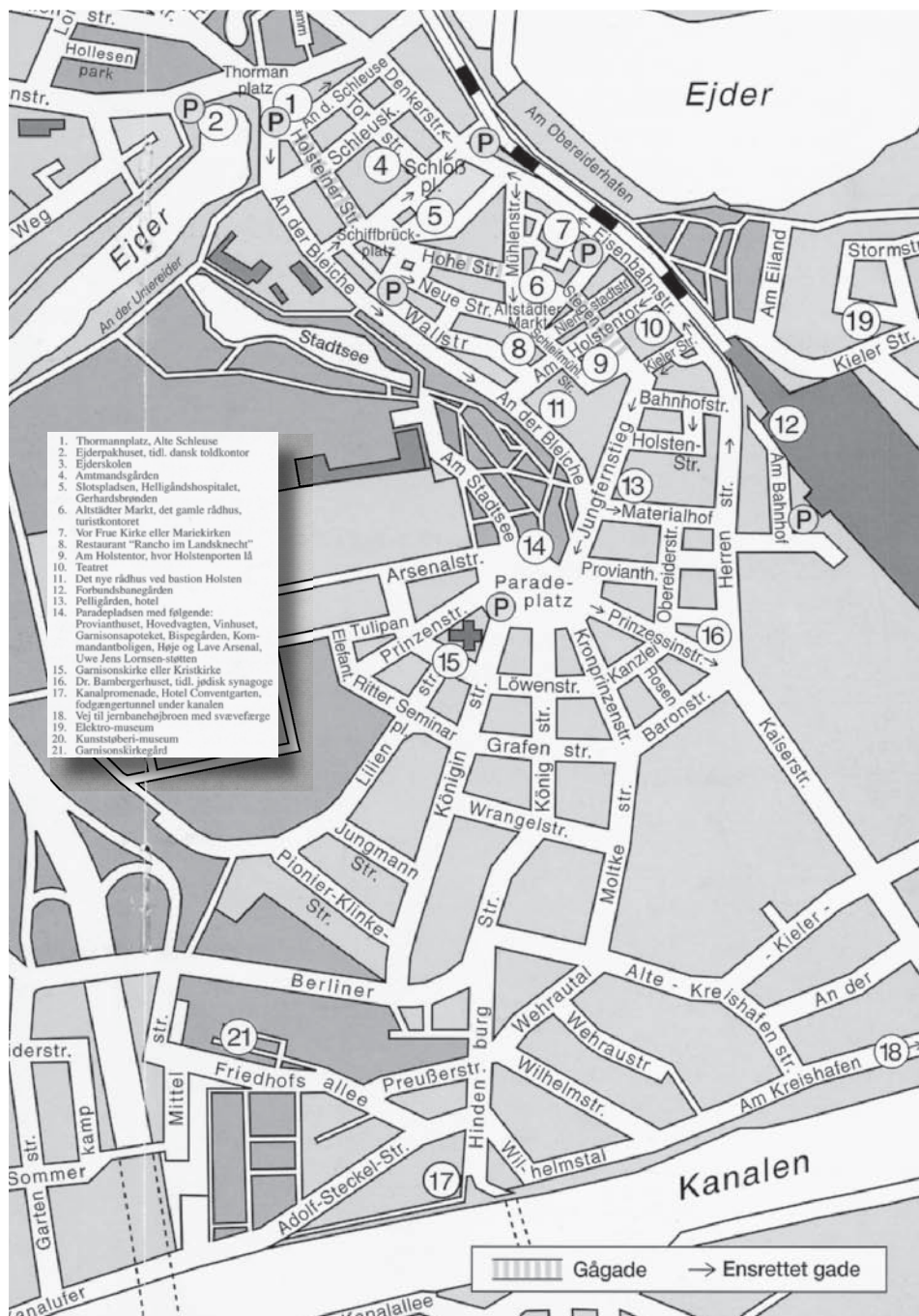
I slutningen af 1600-tallet blev fæstningen forbedret og udvidet så Rendsborg fremstod som den stærkeste befæstning næst efter København. Her fik bykernen sin nuværende skikkelse med Kronværket nord for Ejderen, Den gamle Bydel på Ejderøen og Nyværket syd for Ejderen.

1784: Ejderkanalen blev åbnet.

24 marts 1848: Det slesvig-holstenske oprør tog sin begyndelse på Paradepladsen, da Prinsen af Nør ved et kup tog fæstningen i besiddelse. Det blev begyndelsen på Treårskrigen.

1852: Beslutning om at fæstningen skulle sløjfes.

1895: Nord-Ostsee-Kanal, Kielerkanalen, blev åbnet.

i selve Rendsborg og omkring 10.000 i Bydelstorp, som efterhånden er groet sammen med Rendsborg. De fleste kender Kielerkanalen og Rendsborg, når de kaster et flygtigt blik mod vest fra den høje motorvejsoverkørsel. Måske har nogle også haft den helt specielle oplevelse at køre over byen i tog. En 7,5 km lang sløjfe over den østlige bydel bringer passagererne højt op over byens tage, for til sidst endeligt at kunne komme over kanalen i 42 meters højde. Disse højder er påkrævede, for at de store skibe kan komme under.

www.tourist-information.de/Rendsborg
www.rendsborg.de/index.html

Rendsborgs mange seværdigheder er samlet på et overskueligt areal. En slentretur på et par timer fører forbi alle de interessante steder. En oplagt parkeringsmulighed findes på den store og imponerende Paradeplads, hvor man dumper direkte ned i historien. Herfra er der kun få hundrede meter ned forbi

den smukke hvide teaterbygning til Den gamle Bydel (Altstadt) på Ejderøen med de krogede gader og den charmerende atmosfære. En helt anden verden ligger nogle hundrede meter i stik modsat retning. Her kommer man ned til den travle havn og de mægtige siloer og ikke mindst jernbanehøjbroen med den løjerlige svævefærge. Rendsborg er i øvrigt også kendt for sine mange museer.

PARADEPLADS

Den brostensbelagte plads er imponerende. Den er opbygget i en halv tikant, og omgivet af historiske bygninger. Det hele planlagt af Pelli, hvis eget hus, Pelligården, fra 1691, kan ses i Jungfernstieg 19. De omkringliggende gader, der udgår som radier fra pladsen, er navngivet så de følger rangordningen ved kongens taffel: Kongegade, Dronningegade, Kronprinsegade. Tværgaderne har navn efter ordensbærere. Dominerende på pladsen er den store statue af Uwe

Paradepladsen

Hauptwache, hvor Uwe Jens Lonsen afsonede et års arrest.

Jens Lornsen fra 1878. Han udformede i 1830 slesvig-holstenismens program og stillede krav om en fri forfatning for hertugdømmerne. For dette blev han afskediget fra sit arbejde som landfoged på Sild og idømt et års fæstningsarrest. Denne afsonede han i Hauptwache, som ses umiddelbart øst for statuen. I dag kan man her få en glimrende kop kaffe og et stykke god solid tærte samt nogle historiske oplysninger om stedet på servietter og menukort.

Bag Uwe Jens Lonsen ligger den idylliske Skulpturpark, hvor fremmedartede store træer og moderne skulpturer på smukkeste vis præsenterer sig. Den spæde start på dette spændende projekt tog sin begyndelse i 1954, og man påtænker til stadighed at supplere med nye skulpturer. Øst for statuen, bag

kommandantboligen, hvor Christian 7. døde i 1808, ligger arsenalbygningerne.

MUSEER I KULTURCENTRUM

I arsenalbygningerne ligger i dag det historiske museum og et museum om det grafiske erhvervs udvikling.

I det historiske museum præsenteres byens historie, bl.a. ved modeller, der viser Rendsborgs udvikling. Der er udstillinger om søfarten, Ejderkanalen og Kielerkanalen. På Trykmuseet vises udviklingen i trykemetoder fra Gutenberg til moderne fotosats.

www.museen-sh.de

www.rendsborg.de/kultur-sport/museen.html

Kristkirken i pladsens sydvestlige hjørne er bygget som garnisonskirke fra 1694-1700. Korskirken blev bygget til at kunne rumme 2.000 mand.

DET JØDISKE MUSEUM

I Prinsessegade 7-8 ligger Dr. Bamberger Haus, en tidligere synagoge og toraskole, der i dag er jødisk museum. Her er udstillinger om den jødiske befolkning i Slesvig-Holsten, og her udstilles værker af jødiske kunstnere.

www.schloss-gottorf.de/jm/index.php

www.museen-sh.de/

www.rendsborg.de/kultur-sport/dr_bamberger.html

Går man fra Paradepladsen ned mod Den gamle Bydel, kommer man forbi den smukke hvide teaterbygning fra 1900-1901.

Rendsborg teater fra 1901.

DEN GAMLE BYDEL PÅ EJDERØEN

Denne gamle bydel lå oprindeligt på en ø i Ejderen. Opfyldninger har fjernet ø-præget, men de mange småkanaler og Ejderen er med til at afskærme denne lille idyl fra det moderne Rendsborg. Det oprindelige bybillede er ikke intakt, men her er trods brutale nybygninger mange gamle og seværdige huse og fine pladser, der giver lys, luft og udsyn.

Med de store kamtakke gavle står det gamle rådhus ud til torvet. Rådhusets noget blandede udseende skyldes flere om- og tilbygninger. Kernen i bygningen går tilbage til 1500-tallet, gavlene er fra 1901. Overetagen mod vest er i bindingsværk. Læg også mærke til den imponerende massive dør. Omkring torvet ses flere smukke gamle huse.

I rådhuset finder man byens turistbureau, her kan man få et "Blue Line Karte", et kort med tekst, der forklarer om de 30 seværdigheder man ser, hvis man følger den afmærkede 3,2 km lange blå linie.

www.rendsborg.de/touristik/blueline.html

Syd for torvet, i Schleifmühlenstrasse, ligger byens ældste hus "Landsknægten", fra 1521. Det blev gennemgribende restaureret i 1951, i dag er her restaurant.

På Slotspladsen lå Den kullede Greves, Grev Gerts, slot, der blev revet ned i 1718. I dag ligger her Helligåndshospitalet fra 1758-60. Den kullede Greves mindesmærke, Gerhardtsbrønden, står midt på pladsen.

MARIEKIRKEN

Blev opført i 1287. Det kompakte vesttårn er fra 1454, skib og tårn blev restaureret i henholdsvis 1850'erne og 1860'erne. I kirken ses gotiske kalkmalerier fra omkring 1330. Bronzedøbefonten er fra 1330, og kirkens fornemste stykke, det høje udskårne alter, er af Henning Clausen og fra 1649. Hans Pepers rigt udskårne prædikestol er fra 1621. Her findes også en lang række epitafier fra mellem 1549 og 1743.

Rendsborgs gamle rådhus på torvet.

Detalje fra "Landsknægtens" gavl.

EJDERPAKHUSET

Da Ejderkanalen havde betydning, forbandt en sluse det nederste løb med det øverste. Vest for Thormanns Plads ligger et af de store pakhuse, der blev opført i 1783 for at kunne tjene skibstrafikken på Ejderkanalen. Lignende pakhuse ses i Tønning og Kiel/Holtenå.

KIELERKANALEN – JERNBANE-HØJBRO OG SVÆVEFÆRGE

Kielerkanalen blev bygget fra 1887-1895 og afløste den gamle, mindre og ikke så direkte Ejderkanal. I 1911-1913 blev den 42 meter høje jernbanebro bygget. Det midterste spand rækker over 140 meter. En 7,5 km lang rampe skal til for at bringe togene op i de store højder, og det er en ganske imponerende oplevelse at se byen fra oven. Togene kører langsomt, så man har god tid til at kigge og undre sig over, hvordan det må være at bo i en bydel, hvor kæmpestore stålstivere står tæt ved beboelse, og hvor tunge togsæt kører over folks hoveder. Men træer gør sit til at skærme det voldsomme og til tider næsten skulpturelle bygningsværk, så det ikke præger bybilledet. Er

man i Den gamle Bydel eller på Paradepladsen, aner man ikke, at der kører tog ganske tæt ved i godt 40 meters højde.

Kielerkanalen, der er den mest befærdede kunstige søvej i verden, er med sit trafikmylder værd at se på. Fine stisystemer indbyder til vandre- og cykelture, og så er der også den mærkelige svævefærge, der fører passagerer til og fra Holsten. Den ligner en færge, men er ophængt i jernbanehøjbroen, og rører aldrig vandet.

Ved svævefærgen er en lille cafe og et anlæg, der mellem kl. 10.00 og 20.00 hilser de forbipasserende skibe velkommen med deres respektive nationalhymner, "Rendsborg Ahoi". Man kan komme ud at sejle på Kielerkanalen, f.eks. fra Rendsborg til Kiel eller rundt om Rendsborg.
www.tinok.de

Svævebanen ved højbroen over Kielerkanalen.

STØBEJERNSMUSEUM

I den nordlige bydel Büdelsdorf finder man på Glück auf Allee 4 "Eissengusskunstmuseum", der er en af jernkunststøberiets fornemste samlinger i Tyskland. Støberiet "Carlshütte" blev grundlagt allerede i 1827, da Holler fandt på at udvinde myremalmen fra egnens moser. På museet vises bl.a. ovnplader, relieffer, statuetter og pynt. I området findes også jernstøberiets tofamiliers arbejderboliger fra 1840 – 42.

www.schloss-gottorf.de/ekg/index.php

www.museen-sh.de

ELEKTROMUSEET

På Elektromuseet Kielerstrasse 19 kan man få et indblik i elektrificeringens historie og udvikling.

www.museen-sh.de/

DANSK I RENDSBORG

I Rendsborg findes Ejderskolen, der blev oprettet i 1950. Skolen har 232 elever, der undervises af 23 lærere. Den danske kirke fra 1960 ligger på Gerichtsberg 6, hvor også præsteboligen ligger.

Her findes to danske børnehaver, en i Rendsborg og en i Bydelstorp, i alt normeret til 80 børn.

Grænseforeningen har udgivet en folder: "Rendsborg" med informationer og bykort.

VEST PÅ MOD FREDERIKSSTAD

Vest for Rendsborg ad B203 ligger landsbyen Elstorp–Vestermølle, der i 2006

havde 666 års jubilæum. Her findes Vestermølle Danske Skole, den sydligst beliggende danske skole i Sydslesvig, med blot 17 elever og to lærere.

Vest for byen ligger en gammel vandmølle, der har givet byen navn.

HOHN

Hohn med 2200 indbyggere ligger østligst i Ejder–Trene–Sorge sænkningen. Her finder man mange sjældne dyr og planter, især er fuglelivet rigt. Hohn Sø og de tilstødende moser, Kongemoosen og Hartshopmosen, er kategoriseret som international betydningsfuldt vådområde. Naturbeskyttelsesområdet Hohn Sø er relativt fladvandet med højeste dybde på omkring to meter. Vandspejlet er én meter under havniveau. På Hohns gamle banegård, nord for B202, findes infocentrum. 15 minutters gang herfra er søen, hvor der er etableret skjul.

I byen ses Hohngården og kirken, der er fra 1694, men med prædikestol fra 1593. På hovedgaden findes et hjemstavnsmuseum i en lille kostald.

www.nuzhohn.de/index2.htm

www.meinestadt.de/hohn/home

ERVDE

I Ervde med 2.100 indbyggere ses en af de bondeklokker, der findes en del af herude. Klokkerne blev brugt når der var fare, som f.eks. oversvømmelse. Klokken hænger i en krog på en afpillet træstamme på torvet. Her findes også kirken, der er usædvanlig ved både at have en tagrytter med klokke og en frit-

stående klokkestabel. Indenfor findes bl.a. et af Gudewerdt den Yngres mange værker, en albertavle fra omkring 1665.
www.meinestadt.de/erfde/home
www.erfde.de

Landskabet Stabelholm begrænses af de tre floder Ejderen – Trene – Sorge. Tre bakkeøer hæver sig markant over det flade og frugtbare flodlandskab, der er gennemskåret af talrige kanaler. Her er det ikke usædvanligt at se storke fouragere på græsmarker og enge. Nørrestabel, Sønderstabel og Berringhuse ligger i Stabelholm.
www.amt-stapelholm.de/home.htm

NØRRESTABEL

Nørrestabel med 900 indbyggere ligger på en af bakkeøerne, næsten som en ø

Nørrestabels bondeklokke, der er fra 1773.

Hvis man vil se storke, skal man tage til Bergenhusen.

i det flade landskab. Her ses en bondeklokke fra 1773 i et nyere ophæng.
www.meinestadt.de/norderstapel/home
www.norderstapel.de

SØNDERSTABEL

Sønderstabel med ca. 1.100 indbyggere ligger helt ned til en af de store Ejder-sløjfer, her er bademuligheder og faciliteter for lystsejlere. I kvarteret omkring kirken ses nogle pragtfulde gamle gårde, velholdte og med smuk bemaling. Kirken fra omkring 1400, med det næsten fæstningsagtige tårn, ligger smukt med store gamle træer omkring. Ved siden af ses Sønderstabels bondeklokke.
www.meinestadt.de/suederstapel.home
www.suederstapel.de

BERGENHUSEN

Bergenhusen med ca. 800 indbyggere er frem for alt, og med god grund, kendt viden om som storkelandsbyen. Byen ligger lettere hævet i den lavning, der er mellem Ejderen, Trene og Sorge. Fra april til september er der storkesæson, og man kan bl.a. langs hovedgaden se

Sönderstabel - kvarteret omkring kirken.

op til 14 storkepar, der opfostrer deres unger her. De fede enge mellem de tre floder/åer har rige forsyninger af foder. I et 150 år gammel stråtekt hus er der storkeudstilling med plancher, landskabsmodeller, og de informationer man kan ønske om den hvide stork. Fra dette naturfredningscenter arrangeres også rundvisninger i landsbyen. Der ses i øvrigt mange smukke gamle gårde i byen, heraf velholdte saksergårde, nogle af dem fra 1700-tallet. Landsbyens kirke er fra 1712, men opført på grundmurene af en ældre kirke fra 1100-tallet.

www.bergenhusen.nabu.de

www.bergenhusen.vity-map.de

www.museen-sh.de/ml

SVAVSTED

Svavsted med ca. 1300 indbyggere ligger på nordsiden af Trenen og hører dermed til Nordfrisland. Byen ligger smukt ned

til en af de store trenesløjfer, hvor floden kort før udløbet i Ejderen i Frederikstad virkelig har fået størrelse. Her er noget både for sejlere, badere og kulturturister.

Kirken, med den sidste storkerede i byen, er fra omkring 1160, men er blevet bygget om mange gange siden. Tagrytteren er således fra 1889. Både døbefonten og

Svavsted Kirke med byens sidste storkerede og det markante klokkehus.

den rigt udskårede prædikestol er fra Hans Pepers værksted og fra henholdsvis 1605 og 1606. Det store klokkehus er rejst på en vikingegravhøj.

Et hjemstavnsmuseum findes i Trenehuset.

LEHMSIG SKOV

Nordøst for Svavsted ligger den 140 ha store Lehmsig Skov. Skoven er usædvanlig kuperet, hvilket skyldes beliggenheden på randen af moræneaflejringer fra forrige istid. Her er et særdeles varieret plante- og dyreliv. 70% af skoven er løvtræer, heriblandt nogle gamle kæmper på 200 år. Er man heldig, kan man i sommerperioden høre og se den smukke pirol.

www.nordfriesland.de/gemeinden.phtml?MNavID=28.32

www.museen-sh.de

FREDERIKSSTAD

Frederiksstad er noget helt specielt. Denne lille by med kun 2.500 indbyggere rummer historie og seværdigheder nok til, at man kan bruge en uge her. Man opdager allerede ude i den flade marsk, at her er noget særligt. Byen hæver sig op over landskabet med sine mange kirketårne. Ved indkørslen til byen bydes man velkommen til hollænderbyen! Inde i den gamle bykerne ser man smukke gavlhuse, kanaler, broer, Ejderen og Trenen og kirker tilhørende forskellige trosretninger. Oprindeligt sagde man lidt flot, at der var 13 kanaler, 13 broer, 13 værtshuse og 13 forskellige trosretninger i Frederiksstad.

Torvebrønden i Frederiksstad.

Den mest interessante bydel ligger i to områder, delt af kanalen Mittelburggraben i en bagerste og en forreste bydel. Det er et ganske lille område, der let overskues, men fyldt med så mange spændende huse og detaljer, at man hele tiden opdager nyt.

Det er en pudsig fornemmelse at gå i byen om aftenen, her er så uendeligt fredeligt og stemningsfuldt. Her er ro, ikke nogen bankende techno-rytmer, råben og skrigen, men stilhed og få mennesker, der alene eller parvis bevæger sig stille gennem byen. Måske skyldes det at ca. halvdelen af Frederiksstads indbyggere er pensionister.

www.friedrichstadt.de

HISTORIE

Det er let at se, at Frederiksstad ikke er en gammel by. Den er planlagt, gaderne er lige og står stort set vinkelrette på hinanden. Her mangler de ældre byers anarkistiske rod og smågader i centrum.

1621: Byens historie begynder da hollandske reformerte, remonstranter, i 1621 får lov af hertug Friedrich III af Gottorp til at slå sig ned på en lille ø, der var opstået ved afvandinger og inddigninger i det område, hvor Trene støder til Eideren. Remonstranterne var forfulgte i deres hjemland. Efterhånden fulgte flere trosretninger med, den nye by fik ry for at være tolerant. Mennonitter, katolikker, lutheranere, jøder, og en tid socianere og kvækere flyttede til Frederikssatd

Hertugens interesse i få dygtige folk hertil var ønsket om, at Frederiksstad skulle vokse til en stor handels- og havneby, et trafikknudepunkt, hvor varer fra øst og vest kunne udveksles. Hans drøm gik dog aldrig i opfyldelse, krige og ufred spolerede planerne og en del af de hollandske familier, der havde bygget de mange imponerende huse, gik simpelthen fallit og rejste hjem til Holland.

1633: Frederiksstad får købstadsret

1850: En tredjedel af Friederiksstad blev ironisk nok bombet i stykker af slesvigholstenerne i oprøret 1848-1850. Oberst Hans Helgesen forsvarede dygtigt byen mod en slesvig – holstensk overmagt, men bombardementer fra d. 29. september til d. 4. oktober 1850 ødelagde talrige smukke bygninger, deriblandt rådhuset og den oprindelige Remonstrant Kirke. Det gik særligt ud over den sydlige del af byen. I alt blev 285 huse skadet og 31 indbyggere dræbt eller såret. 53 danske soldater blev dræbt. De er mindet ved den evangeliske kirke. Mange af husene er blevet genopbygget, men mindre og i ændret form. Der er rejst mindesten flere steder i byen om kampene. På Am Fürstenburgwall 1 er efterladt et håndgribeligt minde om bombardementerne, idet man her kan se en mur spækket med kanonkugler. Kampene ved Frederiksstad og den danske sejr, kom for en tid til at markere afslutningen på de stridigheder, der så ofte har flået og pint dette grænseområde.

1938: Frederiksstad var den første by i Tyskland, hvor alle religioner blev tolereret. Denne magi blev først brudt, da hængende nationalsocialister under Krystalnatten den 9. – 10. november 1938 kom fra Husum til det fredelige Frederiksstad for at få fat i de mange jødiske familier, der var i Frederiksstad. Synagogen og jødisk ejendom blev ødelagt, og 70 personer blev deporteret.

RUNDT I BYEN

Nogle meget markante bygninger findes på torvet, men der er mange andre huse med fantastiske historier i den ældste bydel. Der er en tendens til, at

jo længere man kommer væk fra torvet, jo mindre bliver husene, og jo flere er uskønt restaurerede.

Man lægger mærke til hejseværker på en del husgavle. Mange huse har ikke

noget nummer, men derimod et indmuret symbol, f.eks. i form af et dyr. Denne skik stammer fra Holland, adressen kunne så være "Huset med gåsen" eller "Huset ved møllen".

De smukke gavlhuse ved torvet.

Her er mulighed for at deltage i en kanalrundfart i turbåde, der også har ruter op ad Ejderen til Svavsted.

Et godt udgangspunkt for en byrundtur er torvet ved brønden "Das Brunnenhäuschen", hvorfra de fleste guidede ture udgår. Ved det pudsige pumpehus får man et fint overblik over de smukke gavlhuse. Læg mærke til symbolerne på husene. Et af husene er bygget i mursten. Huset er restaureret i 1970 efter tegninger fra husets byggeår i 1623, så det fremtræder originalt. Hollænderne kendte nemlig ikke til at pudse husene, så de andre huse bærer en lys og let dragt, der senere er tilføjet.

En smuk kampestensbro fører over Mittelburggraben. Den massive bue er bygget af granitkvadre og er fra 1773. Umidledbart over broen til højre, ved Mit-

telburgwall 22-24, ligger Neber-huset opført i 1850. Et smukt indrettet hotel med en glimrende restaurant. Besøger man den, kan man se de gamle interiører. Det er en helt speciel oplevelse at gå til et veldækket morgenbord i smagfulde omgivelser med dæmpet kammermusik i baggrunden. Under den franske revolution gemte Hertugen af Orleans sig i bygningen under dæknavn og virkede som huslærer. I 1830 blev han Kong Louis Philippe i Frankrig.

Ved Mittelburggraben ses også Den gamle Mønt, "Die Alte Münze". Denne helt specielle bygning med den karakteristiske gavl blev restaureret fra 1989-1992. Bygningen er fra 1626 og var bolig for hertug Friedrich 3.'s statholder.

Lige om hjørnet ad Binnenhafen ligger bygningen, hvor jøderne havde synagoge indtil nazisterne fordrev dem fra byen i 1938. Går man videre langs Wester Sielzug over Kobruch mod Trene ses den jødiske kirkegård og en mindesten på hjørnet Westersielzug/Treenefeld.

Kampestensbroen, der fører over Mittelburggraben, en af byens mange kanaler.

*Paludanhuset
- dansk forsamlingshus og præstebolig.*

I Prinzenstrasse ligger et par af de særligt smukke huse. Paludanhuset fra 1637 har siden 1960 har været brugt som dansk forsamlingshus og præstebolig. Løvehovederne i facaden vidner om grundlæggerens rigdom og vinfa-
det i midten af frisen om hans erhverv.

Overfor ligger et særdeles smukt dobbeltgavlet hus fra 1624. Bygningen er i særklasse godt restaureret og har modtaget "Europa Nostra prisen" for dette.

KIRKER

Den protestantiske kirke (Am Mittelburgwall) er fra 1643 – 1649

Den katolske kirke St. Canutus (Am Fürstenburgwall) fra 1853, dog er en del af inventaret ældre.

Mennoniternes bedesal (Mittelburgwall) siden 1708 liggende i en tværføj til "Alte Münze".

Remonstranternes kirke (Prinzess-Strasse) fra 1852. Den oprindelige blev bombet i 1850.

MUSEER I FREDERIKSSTAD

FÜNF– GIEBEL – HAUS

I dette femgavlede hus fra 1623, rejst af byens grundlægger ses i dag i de gennemsanerede rum et af Tysklands flotteste gallerier. Her vises for det meste værker af nordtyske kunstnere.

MUSEET GAMMEL MØNT

Om Frederiksstads grundlæggelse, historie og de mange forskellige trossamfund.

FREDERIKSSTADS SNEDKERMUSEUM

Museet ligger ved torvet og i værkstedet kan man danne sig et indtryk af håndværket i begyndelsen af 1800 – tallet.
www.museen-sh.de/ml

DANSK I FREDERIKSSTAD

Ved Schleswiger Strasse, vejen mod Rendsborg/Slesvig, ligger Hans Helgesen Skolen, der er opkaldt efter oberst H. Helgesen, der forsvarede Frederiksstad i 1850. På skolen går der 78 elever, der undervises af 8 lærere. Frederiksstads danske børnehaven er normeret til 30 børn.

Der er dansk forsamlingshus og præstebolig i det smukke Paludanushus fra 1637. De kirkelige handlinger afholder menigheden i Mennonittersalen i "Den gamle Mønt".

Grænseforeningen har udgivet en folder, "Frederiksstad", med information og bykort.

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"QUERDENKEREN I TYDAL"

Midt i beretningen om et spændende livsforløb slår Helmuth Werth ud med armene og konstaterer, at "jeg er jo nok noget querdenkerisch anlagt".

Ifølge ordbogen er en "querdenker" en enspændernatur. En original, en mand med nye idéer. Umiddelbart kunne man derfor synes at der er noget helt galt. At Helmuth Werth har valgt et forkert arbejde. Han har nemlig nu i 19 år været leder af Tydal, de sydslesvigske spejders pragtfulde naturområde på efterhånden 74 hektar mellem Tarp og Eggebek, hvor man har 15.-20.000 overnatninger om året. Et sted hvor man synes en enspændernatur kunne få visse problemer.

Enhver der har oplevet Helmut på slap line i Tydal ved imidlertid, at der er tale om rette mand på rette sted. Når han går rundt og fremviser lejrens særlige kendetegn som den lille kirke eller stencirklen på tingstedet, lyser glæden ud af ham. Han kan slet ikke undvære dialogen og samspillet med andre mennesker. Men han er sin egen. Han er nødt til at være tro over for, hvad han anser for rigtigt. Heldet er så at han på Tydal har fået så vide rammer til selv at forme stedet, at han har kunnet trives både med Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, hvor han officielt er ansat, og de sydslesvigske spejdere, der har Tydal som base.

Da Helmuth Werth begyndte på Tydal i 1989 lå det årlige overnatningstal omkring 7.000, mens der nu om stunder har været år, hvor det har været over tre gange så højt. Det er sket uden udvidelse af det såre beskedne personale, så der er mere end nok at rive i:

"Jeg elsker at konstatere at Tydal i dag er en institution man ikke kan diskutere væk. Den er her og den bliver her! I forbindelse med en officiel begivenhed sagde jeg en gang drillende til borgmesteren i Eggebek, at han jo skulle regne med Tydal er et selvstændigt hertugdømme i kommunen. Den vits kunne han sagtens klare, for sagen er den, at Tydal har udviklet sig fra at være et ret lukket sted - tyskerne opfattede det som en "Dänenlager", hvor ordentlige folk ikke kom - til vi i dag er et åbent sted i en globaliseret verden. Vi har gæster fra hele verden, og vi har blandt meget andet haft arrangementer hvor palæstinensere og israelere boede fredeligt side om side".

Som Helmuth sidder en sommerdag under et solsejl på terrassen foran konto-ret i Tydal og ser tilbage på et livsforløb, der startede i 1954, kan han se et mønster: "Jeg har været nødt til at være mig selv tro. Jeg er ude af stand til at være en med-

løber, og det kan naturligvis godt give konflikter i forhold til ypperstepræsterne i mindretallets organisationer. Hele min livslinje bæres af nødvendigheden af at jeg vil være en stolt og rank sydslesviger. Hos os er grænsekampen blevet til grænsebrydninger. Og jeg elsker at bryde grænser. At placere mig på en måde så man ikke kan komme uden om os”.

Helmuth Werth kom fra barndommen i Slesvig aktivt ind i mindretallet. Familiebaggrunden spænder fra Schwartzwald til Als, og holdningen til mindretallet var delt i hjemmet. Men moderen var den stærke og hun ville have Helmut i dansk børnehave og skole. Faderen affandt sig med det, og Helmuts liv blev afgørende præget af det valg:

Det har været min skæbne på vigtige tidspunkter at møde stærke personer i det danske mindretal. Mitte Lassen, der ledede børnehaven, har præget mig som få. Også fordi jeg senere kom i praktik hos hende. Og Dirk Jørgensen, viceskoleinspektør og korpschef for spejderne, var den som kom på besøg med en konfirmationsgave til mine brødre en dag, hvor jeg lukkede op. Han så på mig og sagde: ”Er det dig der er Helmut og skal til at begynde i skolen?”

Det kunne jeg jo kun sige ja til, og så fortsatte han: ”Ved du hvad Helmuth, det er lige netop dig vi har brug for i spejderkorpset.” Jeg tror jeg voksede 10 cm på én gang. Tænk, der var nogen der havde brug for mig. Den slags skub er det der sikrer vækst i mindretallet! Det tror jeg somme tider de har glemt i toppen i dag”.

Helmuth Werth er den første i familien som ikke er gået håndværkervejen. Han videreuddannede sig på Aabenraa Børnehaveseminarium. Undervejs mødte han

som elev på Jaruplund Højskole en tredje afgørende personlighed, nemlig skolens berømmelige forstander Niels Bøgh Andersen :

”Han var en karismatisk personlighed, der ikke tog sig selv for højtideligt”.

Det var der imidlertid andre der gjorde, og på et tidspunkt fik Helmut Werth nok af mindretallet og den særlige sydslesvigske atmosfære. I 1974 tog han job i en børnehave i Roskilde, og var sikker på han havde vendt Sydslesvig ryggen for altid. Som tysk statsborger kunne han imidlertid ikke komme uden om værnepligten. Da han ikke ville aflægge faneeden aftjente han 16 måneder som civil værnepligtig hos Røde Kors. Det var i virkeligheden en ny uddannelse, han dér fik, og efter tjenestetiden drog han atter nord for grænsen til Viborg. Han blev ansat hos Falck – og han blev dansk statsborger.

Men kærlighedens veje er uransagelige. Helmuth Werth vendte alligevel tilbage til Sydslesvig. 1980-88 arbejdede han ved redningstjenesten i Kappel, og da hans eget barn skulle til at tage fat på børnehave og skole blev faderen igen et aktivt medlem af mindretallet både inden for SSF og SSV. Han var glad for sit arbejde – og alligevel var han nødt til at reagere, da han så man søgte en ny leder på Tydal i 1989. Det har han ikke fortrudt, men han fastholder at ”mindretallet og det danske arbejde er en kamp.

Og hvis du gør dig dine egne tanker er det en dobbelt kamp. Det har mange fordele at være en medløber og bare glide med. Hvis du har din egen mening, så kan det ofte forholde sig ganske anderledes.”

HUSUM

– TØNNING OG EJERSTED

HUSUM

– TØNNING OG EJDERSTED

I dette afsnit beskrives Husum, Tønning, som betegnes som Ejdersteds hovedby, og halvøen Ejdersted. Her er et område med et helt andet landskab og en helt anden historie, end den man finder i det kuperede morænelandskab ved østkysten og det flade midtland. Her er vi i Frisland med et frisisk mindre-

tal, vadehav, marsk, diger, landvinding, oversvømmelser, stormflod og katastrofer. Dette specielle miljø er indgående beskrevet i Grænseforeningens årbog 2006, hvorfor der henvises til denne.

Ejdersted er en gave fra havet. Kun et par smalle gest-rygge midt på halvøen er

Ejdersted – Vesterhever Fyr.

Ejdersted – en af de mere ydmyge haubarger.

land fra sidste istid. Men havet har også ædt af landet, bl.a. forsvandt Suderland, der engang lå vest for det nuværende Ejdersted, i den store stormflod i 1362. Halvøen begrænses mod nord af Heverstrom, mod syd af Ejderen og mod øst stort set af jernbanelinien mellem Frederiksstad og Husum.

Ejdersted er på 339 km² og her bor ca. 20.000 mennesker. 55 af Slesvig-Holstens 165 kog findes her. Det fortæller noget om, at her er mange diger og marskland. Ejdersted er fladt land afbrudt af digeryggene, der gennemskærer landskabet. Ejderen præger hele syddelen af Ejdersted, ikke mindst det store dige, der skærmer mod oversvømmelse fra bagvandet.

Ejdersted er kendt for de mange smukke haubarger. Engang var her ca. 400 af disse majestætiske bygninger, der vidner om rigdom og omtanke. Haubargerne kunne rumme det hø, man havde bjærget og bevare det godt og tørt. Samtidig kunne den geniale konstruk-

tion modstå stormfloderne. Taget hviler ikke på murværket som normalt. Trykkes murene ind, er tagkonstruktion og tag med hø, mennesker og måske et par af de gode dyr i sikkerhed. I dag findes endnu 60-70 haubarger på Ejdersted. En del af dem med stråtag, som det passer sig bedst. Skiffertag klæder også haubargen, og det ses i enkelte tilfælde. Værst er de haubarger, der er beklædt med panneplader. Det er synd og skam, men vel forståeligt, når en stråtekning af en normal haubarg koster et pænt stykke over en million kr.

På Ejdersted findes også mange kirker. 18 gamle, historiske kirker, mange af dem med rig og dekorativ udsmykning. Derudover er her to katolske kirker samt kirkerne i Husum. De mange kirker skyldes, den store rigdom de fede marskenge har kastet af sig. Men det har også været rart at have kirken tæt på, ikke mindst i vintermånederne, hvor oversvømmelser har været normale. Kirkerne har også været markante og genkendelige i landskabet. De har været gode vejvisere.

Kort kan det siges, at Ejdersted er grønt og fladt, præget af mange diger, tomme varfter, bebyggede varfter, kirker og haubarger samt Vadehavet.

www.eiderstedt.de

HUSUM

Husum med 23.000 indbyggere er hovedby i kreds Nordfrisland, efter at man i 1971 havde samlet Sydtønder, Ejdersted og Husum i "Kreis Nordfries-

land", der i alt har ca. 100. 000 indbyggere. Husum ligger sikkert og velplaceret på gest-ryggen. Kommer man syd fra, fra det flade Ejdersted, er det første man ser til Husum nogle rædsomme kæmpestore siloer, der ligger ved havnen. Her ligger også en af Husums vigtige virksomheder, skibsværftet, der i 1974 fik mulighed for at lave større skibe, da der blev bygget en ny større sluse.

Husum bliver kaldt museumsbyen og forfatteren Theodor Storms by. Dette er med til at trække mange turister til byen mellem land og hav.

www.husum.ord/index_2.phtml

Grænseforeningen har udgivet en folder med kort og information om Husum.

RUNDT I HUSUM

HUSUM SLOT

Blev opført i årene 1577-82 af hertug Johan Adolf af Gottorp som enkesæde for de gottorpske hertuginder. Oprindeligt var slottet en prægtigere bygning med 7 tårne, der imidlertid blev revet ned i 1752 på grund af sammenstyrtningsfare. I slottet findes flere velbevarede interiører, bl.a. mange gamle, rigt udsmykkede kaminer. Mest berømt er slotsparken, der i april måned fremviser et sandt flor af lysvioletblomstrende krokus. Disse millioner af krokus, der står mellem eg og bøg, blev oprindeligt plantet af munkene i det kloster, der måtte vige for reformationen. Det siges,

HISTORIE

152: Første gang man hører om Husum er, da den danske Kong Abel falder for Wesser Hunners økse ved Husumbro.

1362: At byen voksede sig stor skyldtes til dels nogle voldsomme tilfældigheder. Da "De groote Mandrænke", den store mandedrukning stormflod, den 16. januar 1362 rev et stykke forland væk foran Husum, blev byen på en nat til en havneby. Da Rungholt, som var en af de vigtige havnebyer i området, ved samme lejlighed forsvandt, blev der mulighed for ny udvikling og vækst for Husum.

Husum blev senere centrum for studehandlen. Kvæget kom fra Jylland via Hærvejen, og fra de fede marskenge på Ejdersted. Trods uroligheder og krige gik det fremad for byen.

1577 – 1582: Slottet blev bygget

1603: Husum fik købstadsprivilegier.

1634: Havet slog imidlertid til igen. Den anden store mandedrukning smadrede øen Strand, der blev splittet op i øerne Pelworm, Nordstrand og Nordstrand Mor. Tusinder af mennesker og dyr druknede. Husums vigtigste kornkammer blev ødelagt, et grimt slag mod byens videre udvikling.

1817: Byens berømteste borger, forfatteren Theodor Storm, fødtes (død 1888)

1854: Husum blev stationsby med linie til Tønning og Flensborg. Linien blev bygget især på grund af en voksende kvægekspert. Der havde i øvrigt været kvægmarkeder her siden 13-1400 tallet, som indtil 1960 var det Nordeuropas største.

at farvestoffet fra de mange krokus, blev brugt til at farve munkekutterne med. Læg også mærke til portbygningen, der er et renæssancehus fra 1612.

I slotsparken står en bronzebuste af forfatteren Theodor Storm (A. Brütt 1898).

Går man ud af parken til Neustadt, befinder man sig på den gamle kvægdri-
vergade. For enden af Neustadt, hvor der i dag er amtsforvaltning, var Nordeuropas største kvægmarked. Op til 5000 stykker kvæg kunne handles pr. dag.

TORVET

Byens centrum. Her er meget at se på, ikke mindst, hvis man er så heldig at være her, når der er torvedag. Pladsen

præges af mange smukke gavlhuse. I det gamle rådhus (fra 1601, restaureret med ny teglstensfront i 1971), er der nu turistinformation. Ved siden af ligger "Herrenhaus", der er fornemt udstyret med to gavle og nogle bemærkelsesværdige indmurede hoveder, lavet af sandsten. Det skulle forestille hovederne af de oprørske husumborgere, der blev halshugget i 1472 efter et oprør mod den danske konge Christian I. I nr. 9 blev Theodor Storm født i 1817 – en mindeplade er opsat.

Mellem det gamle rådhus og herre-
huset fører Slotsgangen op til slot og slotshave.

Følger man Grossstrasse mod vest ses andre markante huse, bl.a. nr. 18, en typisk købmandsgård fra 1500-tallet.

"Herrenhaus", med de indmurede sandstenshoveder.

Tine-brønden - og bagved C.F. Hansens kirke fra 1833.

Centralt på torvet står Tine-brønden (A. Brütt 1901), en meget udtryksfuld figur af en ung kvinde, der spejder ud over havet efter sin kæreste.

Bag hende ses en kirke som man ikke ser magen til andre steder i Nordfrisland. Danske turister vil måske synes, at den virker bekendt, hvilket ikke er så mærkeligt, da den blev bygget i 1829-33 af arkitekten C. F. Hansen, der også er mester for Vor Frue Kirke i København og Hørsholm Kirke. Hansens værk, bygget i eksemplarisk klassicistisk stil i 1829 - 33, afløste en tidligere kirke på stedet. Den måtte rives ned, fordi den revnede og det næsten 100 meter høje tårn var truet af sammenstyrtning.

Stormflodssøjlen ved inderhavnen.

Husums gamle inderhavn - her er masser af folkeliv, når vejret er godt.

HAVNEN

Helt ind til bykernen rækker den gamle og hyggelige del af havnen. En havn, der er præget af flod og ebbe. En nyere moderne havn ligger længere ude, og kan ses, hvis man f.eks. vil bade ude foran Dockkog og Porrenkog. Disse to kog ligger som en stor grøn flad stødpude mellem Husum og havet. Marsken afgræsses af får og kvæg.

Nordsiden af havnen er et rart sted. Her er flere caféer og værtshuse, hvor man kan slå sig ned og kigge på livet. Støver man lidt rundt i kvarteret, finder man mange små gyder med gamle maleriske fiskerhuse. Det smukke syn skæmmes dog noget af de gigantiske korsiloer, der som skyggende betonkolosser står på havnens sydside. Her er i sæsonen mulighed for at blive mæt for småpenge. Tyskernes pendant til de danske pølsevogne har et righoldigt udvalg af delikatesser fra havet, bl.a. med de små rejer fra Vadehavet, "Krabben".

Jernbanebroen adskiller den gamle og den nye havn. Herfra er det muligt

at komme med udflugtsskibe til hal-
ligerne og øerne. Ved havnen, hvor
skibsværftet tidligere lå, ligger det nye
rådhus, der blev indviet i 1989, tegnet af
Bernhard Winking. Det er en moderne
bygning med en snert af gammel tysk
byggestil udvendigt. Rådhuset er åbent
for offentligheden. Her kan man se skif-
tende kunstudstillinger på de galleriag-
tige bygarealer.

THEODOR STORM

Man kan næsten ikke sige Husum, uden
også at sige Theodor Storm (1817-1888).
Denne forfatter er i særdeleshed syno-
nym med Husum, så meget, at hans
udtryk "Den grå by ved havet" er blevet
et andet navn på byen. At han er elsket
her er der ingen tvivl om, hans bøger er
udstillet i enhver boghandel. Stort set alle
de steder, Storm har haft tilknytning til, er
vist med mindeplader. Således også hans
fødehjem, Am Markt nr. 9.

I Wassereihe nr. 31, hvor Storm boede
i en periode, er der indrettet et Theodor
Storm Museum.

Storm skrev adskillige digte, noveller
og romaner. En af de kendteste er "Skim-
melrytteren" fra hans dødsår. I denne
fortæller han, som ofte, på en stille og
indfølelse måde, om mennesker i det
friske landskab. I Skimmelrytteren for-
tælles om menneskers kamp mod havet,
"Blanke Hans". Theodor Storm er begravet
på den tidligere St. Jørgens Kirkegård
ved Osterende.

Mange af Storms værker er oversat til
dansk, deriblandt Skimmelrytteren, der
også fås på lydband.

MUSEERNE

Husum kalder sig museernes by, og det
er med rette, for hvor finder man ellers
en by med kun 23.000 indbyggere og
så mange museer, hvoraf et par stykker
endda er temmelig store.

*Theodor Storm Museum i det gamle havne-
kvarter.*

THEODOR STORM Huset

I en smuk gammel købmandsgård i en
idyllisk gade parallelt med den gamle
havn, boede Storm fra 1866-1880. I
museet kan man i dag se forfatterens
arbejdsrum og dagligstuen med Storm-
familiens møbler. Her er også Theodor
Storm Selskabets sekretariat og arkiv.
Wasserreihe 31.

www.museen-sh.de

www.storm-gesellschaft.de

I et hus fra 1838 overfor Storms hus lig-
ger Tobaks- og Legetøjsmuseet.

OSTENFELDTHuset

Gården, der stammer fra før 1600, stod
oprindeligt i Ostfeld nær Husum,

men blev i 1899 flyttet til den nuværende plads. Huset er omhyggeligt restaureret efter en brand. Ved brug af gamle byggemetoder, har man sikret sig, at resultatet er så autentisk som muligt. I Ostenfeldhuset kan man se den tids ruminddeling, husgeråd, arbejdsredskaber og møbler, bl.a. et alterskab fra 1642. www.museumsverbund-nordfriesland.de
www.museen-sh.de

NORDFRISISKE MUSEUM – NISSEN HUSET

Museet er en gave fra en tidligere Husum borger, Ludwig Nissen, der døde i 1924 i New York. Museet blev opført i 1935-37 og udvidet i 1982-84, og det er i dag Nordfrislands og Husums centrale museum. Ved indgangen modtages

man af klabaftermanden, og indenfor ser man, at her er et godt udgangspunkt for at forstå det nordfrisiske område. Her er udstillinger om landskabshistorie, kultur og kunst. Her er om de frygtelige stormfloder, om halliger, om digebygning, en funktionsmodel af den store Ejderdæmning og om det særlige dyre- og planteliv man finder i Vadehavet. I museets kunstafling ses hovedsageligt 1800- og 1900-tallets frisiske malere.

www.museen-sh.de

www.museumsverbund-nordfriesland.de

HUSUM SLOT

I slottet kan ses rigt udsmykkede alabaster- og sandstenskaminer, skiftende udstillinger i Kunstnersalen, koncerter

Ostenfeldhuset, der er fra før 1600.

og kulturelle arrangementer bl.a. duketeaterfestival.

www.museen-sh.de

NORDFRISLANDS SØFARTSMUSEUM

Her præsenteres nordfrisisk søfartshistorie. Udstillingerne behandler en lang række emner: Træ og stålskibsbyggeri, nordfrisernes søfart fra det 17. - 19. århundrede, hvalfangerne, båd- og skibsmodeller, værktøj, motorer, tovværk, Ylvelsbølvraget fra det 16. århundrede, vadehavsfiskeri, sømærker og navigationsinstrumenter.

I museets gård er der udstillet propeller, skibsmotorer og navneskilte fra skibe forlist i Vadehavet.

www.museen-sh.de

www.schiffahrtsmuseum-nf.de/Start/start.html

SVESING KONCENTRATIONSLEJR

Nogle få km øst for Husum ad B200 går en stikvej til den lille by Svesing. Her blev i 1987 etableret et mindsted for de mere end 300, der døde her. Fangerne var udkommanderet fra den store KZ-lejr Neuengamme ved Hamborg. Man regner med at tilføje mindstedet en informationsafdeling.

www.museen-sh.de

DANSK I HUSUM

I Neustadt 95 ligger Husumhus, en stor rød bygning opført i 1976. Her er dansk forsamlingshus, bibliotek og dansk fritidshjem. Her findes også det danske sekretariat, et kontor for Flensborg Avis

og et dansk sygeplejecenter.

www.husumhus.de

Den store Husum Danske skole ligger i Klaus-Groth-Strasse 45. Her undervises 226 elever fra 1. – til 10. klasse af 30 lærere. I nr. 39 ligger Husum danske kirke, som er fra 1991 og skænket af A. P. Møller Fonden.

Husum danske børnehave er normeret til 60 børn.

Husum Danske Skole.

TØNNING

Tønning har en historie, der går helt tilbage til o. 400 e.v.t., måske endda 300 år tidligere, hvor de første mennesker bosatte sig her. Byen blev omtalt i 1186, i 1581-84 blev slottet bygget, i 1590 fik byen købstadsret, og i 1613 blev havnen udvidet.

Byen har, som hele området, haft en voldsom historie og har været krigsskueplads med store ødelæggelser til følge. Under Den store Nordiske Krig

blev byen besat af den svenske general Stenbock og belejret af danskerne. Efter svenskernes overgivelse blev fæstningen sløjft og slottet revet ned i 1735. Byen fik en opblomstring som havneby, da Ejderkanalen blev bygget og indviet i 1784. Havnen spillede en stor rolle under Napoleonskrigens fastlandsspærring i 1806, hvor Tønning blev den vigtigste havn mod vest. I midten af 1800-tallet var der stor eksport af levende kvæg til England, et år anløb således 9.000 skibe havnen og lastede omkring 30.000 stk. kvæg og 50.000 får.

Havnen kom efterhånden til at spille en mindre rolle, i dag bruges den stort set kun af lystbåde og rejefiskere. Byens 5.100 indbyggere kan byde turisten velkommen til en stille og rolig by med mange smukke huse, en særpræget havn, en storslået kirke og et helt nyt "Multimar Wattforum".

www.toenning.de

HAVNEN

Havnen et naturligt samlingssted, her er meget kønt med den lange smalle

Tønning's Havn.

Det store pakhus fra 1783, i dag bl.a. museum.

indhavn med høje pullerter til de mange større skibe fra dengang skibsfarten betød noget for byen. Et minde om storhedstiden, og om tiden før Ejderdæmningen, hvor flod og ebbe havde virkning her. Langs havnen ligger en række meget fine huse, deriblandt Skipperhuset fra 1623. Skipperhusets klokke blev brugt til at advare mod stormfloder. På huset er afsat vandstandsmærker, det sidste er fra stormfloden i 1962, der truede Tønning med en katastrofal oversvømmelse. På den modsatte side af havnen ligger det 77 m lange pakhus med 3 stokværk og halvvalmtag. Pakhuset fra 1783 vidner om den travleste periode i Tønning. Her kunne oplagres 30.000 tons korn. Siden 1984 har pakhuset rummet udstillingen "Tønning gennem tiderne".

www.museen-sh.de

Ved havnen er nogle af de karakteristiske fiskedelikatessevogne, hvor man bl.a. kan få en lækker "krabbensandwich". Læg mærke til de mange smukt bemalede husdøre. På vej ind i byen skal man passere en støpe, en port, der kan lukke diget, hvis stormflod truer.

"Krabbensandwich" fra en af de karakteristiske fiskedelikatessevogne på havnen.

TORVET

Torvets sydlige del støder op til Slots-parken og de sørgelige rester af slottet, der blev revet ned i 1735. I Slotsparken

St. Laurentius Kirke.

er dele af de gamle voldgrave og nogle sandstensfigurer, der stammer fra slottet. Her ses også en model af slottet som det engang så ud. På torvet står torvebrønden fra 1613. På rådhusets gavl ses Tønnings byvåben, en svane på en tønne.

Her kan også ses en række smukke gavlhuse. Nyere bygninger og forretninger ødelægger dog stilen lidt.

Den altdominerende bygning på torvet er:

ST. LAURENTIUS KIRKE

Kirken er med sit høje slanke tårn byens vartegn. For den interesserede er her utroligt meget at se på. Den ældste nordvæg er fra 1100 – tallet, Ejdersteds ældste bygningsværk, det høje barokspir fra 1703-06. I kirken er der et stor-slået bemalet tøndehvælvet loft. Prædike-stolen er et udstyrsstykke og snittet af H. Röhlke i 1703 og skænket af male-ren Jürgen Owens slægt. Denne malers portræt kan sammen med et billede af den hellige familie ses på epitafiet.

Maleren Jürgen Owens blev født i 1623 i Tønning. Han drog i sine unge år til Hol-land og blev elev af Rembrandt. Owens var en yndet portrætmaler i de europæi-ske fyrstehuse, hans billeder kan ses bl.a. i Tyskland, Holland og Danmark.

MULTIMAR WATTFORUM

Umiddelbart vest for havnen, på de flade engstykker ned til Ejderen, ligger det nye Vadehavscenter Multimar Watt-

forum, åbnet i foråret 1999. Dette interaktive vadehavsforum gør rigdommen og kompleksiteten i Vadehavet begribeligt for enhver. I store akvarier kan dyreverdenen betragtes, her er dias og film, små detaljer og store sammenhænge om naturen og om sammenspillet mellem menneske og vadehav. En nyåbnet udstilling, "Hvaler, Vadehav og Verdenshave", giver indblik i hvalernes verden.

www.museen-sh.de

www.multimar-wattforum.de

(siden også på dansk)

DANSK I TØNNING

Skipperhuset på havnen blev i 1960 købt af Sydslesvigsk Forening og siden indrettet til at indeholde dansk forsamlingshus og lejrskolecenter.

www.sydslesvigsk-forening.de/showpage.asp?ID=9

Den danske skole, "Uffeskolen", fra 1952, ligger på Hertug Phillip Allé og har 43 elever, der undervises af 5 lærere. Den danske børnehaven, som er beliggende sammesteds, er normeret til 60 børn.

Ejdersteds danske præst har bolig i Tønning i Herregraben 3, et smukt dobbelthus fra 1860.

Grænseforeningen har udgivet en folder med kort og informationer om Tønning og Ejdersted.

EJDERSTED

HOYERSWORT

Tæt ved Oldenswort ligger Ejdersteds eneste slot Hoyerswort, anonymt gemt

i en lille lund og omgivet af vandgrave. Slottet blev bygget i slutningen af 1500-tallet af den kongelige opsynsmand Caspar Hoyer. Læg mærke til haubargen fra 1704 ved siden af hovedbygningen. I dag er en del af slotsbygningerne indrettet til ferieboliger, og man kan som gruppe blive vist rundt på Hoyerswort efter aftale.

www.hoyersworth.de

KOTZENBØL

Nok en kirke, hver landsby har en af slagsen, alle med deres specielle kendetegn. St. Nikolai kirke ligger højt på en varft omgivet af vandgrave. Munkestensbygningen er fra 1400-tallet, og blev bygget om i 1800-tallet. Kirkedøren er den ældste i Slesvig-Holsten. På kirkegården er der mange gravsten fra 1500-1600-tallet.

OLDENSWORT

Oldenswort med 1.300 indbyggere er den største landsby på Ejdersted. De små huse ligger tæt omkring den store kirke, der dominerer bybilledet. I kirken kan man bl.a. lægge mærke til nadverbænkene omkring alteret. Dette er et typisk træk ved mange kirker på Ejdersted. Fløjalteret med malerier er fra 1592.

www.oldenswort.net

KATINGVAD

Ved bygningen af Ejderdæmningen fra 1967-1973 blev omkring 1200 ha vade tørlagt. Et område, der tidligere havde været udsat for tidevandets kræfter og

Kating Vad - et af de mange vandmiljøer, der trækker mængder af fugle til.

overskyttet 2 gange i døgnnet, blev nu ikke alene delvist land, men også langsomt til et ferskvandsområde. Planer om at bruge det store areal til rekreativt område og landbrugsjord blev fraveget. Naturen fik sit, som en slags udligning for det tab, der var påført området ved bygningen af Ejderdæmningen og indigningen af den unikke mundingsvade.

I stedet har man heldigvis fået et fantastisk naturområde. 600 ha er naturbeskyttelsesområde, 300 ha er tilplantet med ny skov, og ca. 300 ha er udnyttet til ekstensivt landbrug. 100 ha ligger hen som brak.

Fuglelivet er et kapitel for sig. Her er 60 forskellige arter ynglefugle, deriblandt brushane, skægmejse og rørdrum. Hertil kommer så de mange tusinde

trækfugle som fouragerer her forår og efterår. Området er et paradis for fugleinteresserede og der er sørget godt for turister, der holder af at færdes i naturen. Udover vandre- og cykelruter er her en sti med informationsskilte i området ved Grüne Insel. Her er også et udkigstårn anlagt på en varft, der tidligere har været tilflugtssted for fårene under ekstremt højvande.

Det bedste udsyn får man i det store udkigstårn ved siden af den nye dæmning. Her er en fantastisk udsigt over området og rige muligheder for at betragte og fotografere fuglene.

En tur rundt i de 340 ha nyplantede skov med poppel, rød-el, ahorn, ask, eg og bøg er også en stor oplevelse. Stisystemerne er varierede og udover at

rumme mange oplysningstavler, fører de gennem et afvekslende landskab af skov, udsigtshøje, vådområder og enge.

Tæt ved vejen fra Ejderdæmningen, St. Peter Ording, ligger "Naturzentrum Katinger Watt". Her er det oplagte sted at starte, hvis man vil have et overblik over det store naturområde. Her er udstilling og informationer om den mosaik af natur som Katingvad er. Man kan også bestille guidede vadehavsvandring, fugleture og cykelture. Det 13 m høje fugletårn står godt en kilometer fra centret, og tæt ved er et par hytter, hvor man kan studere fuglelivet. Her er masser af gratis informationsmateriale, og man kan også leje kikkerter.

www.nabu-katinger-watt.de

www.katinger-watt-virtual.de

EJDERDÆMNINGEN

Et monstrøst menneskeværk spærrer Ejderen fra et naturligt udløb i Nordsoen. Det brede betonmonument er 8,5 meter over tysk normal nul, og ca. 7 meter højere end normalt højvande. 5 sluser med nogle mægtige sluseporte, på hver 40 meters længde, regulerer Ejderen og havet i tidevandets rytme. Ved siden af dæmningen er en kammer-sluse 75 meter lang og 14 m bred. Den gør det muligt at besejle Ejderen, selv når sluseportene er lukkede.

Byggeriet blev sat i gang på grund af stormfloderne i 1953 og 1962. Dæmning og sluser skulle på samme tid forhindre sedimentation, beskytte mod storm-

floder, bevare muligheden for sejlads på Ejderen med kammer-slusen, samt mindske nødvendigheden af at skulle bygge nogle km havdiger andre steder.

Byggeri ved havet giver tit nogle uventede konsekvenser. I gennem 1980'erne gravede vandmasserne en hul på 30 meters dybde i havet lige udfor Ejderdæmningen. For at sikre konstruktionens fod mod erosion var det nødvendigt at sænke 20.000 sandsække i hullet.

Ejderdæmningen forbinder Ditmarsken med Ejdersted og Holsten med Slesvig. Det er en oplevelse at stå på den store konstruktion med den brede Ejder mod øst og Vadehavet mod vest. Fladt og fredsommeligt i magsvejr, dramatisk i en hujende efterårsstorm, men her på Ejderdæmningen kan man få oplevelsen, uden at det er livsfarligt.

Omkostningerne har, udover de 180 millioner DM byggeriet kostede, været et stort indgreb i de naturlige tidevandsprocesser i området. Til gengæld

På Ejderdæmningen – en af de mægtige sluseporte.

har man så fået det fredede område, Katingvad, med det helt unikke fugleliv.

GARDING

Garding, med ca. 2800 indbyggere, ligger i midten af Ejdersted, på det højeste naturlige punkt på halvøen. Gadenavne som Fischerstrasse og Hafenplatz viser tilbage til en tid, hvor Garding var havneby. Byen stod i forbindelse med Ejderen og havet via en kanal. Senere tiders gode vejnet, gjorde denne kanal overflødig. I dag er kun navnene tilbage.

Garding har, som Tønning, en gammel bykerne, centreret om torvet og kirken med det tunge, kraftfulde 43 m høje tårn. Kirken er særpræget arkitektonisk og har en usædvanlig symmetri. Den har et meget smukt interiør, og her er flere unikke seværdigheder. Prædikestolen fra 1593 er den første af den såkaldte Ejderstedstype. Renæssance-alteret er af Marten van Achten og anses for at være et af de bedste eksempler på manieristisk maleri i Slesvig - Holsten. Læg også mærke til de rigt udsmykkede nadverbænke.

På torvet, hvor der hver tirsdag er marked, ses en række små, ældre huse. I et af dem, Am Markt 6, blev byens berømte søn, forfatteren Theodor Mommsen født i 1817. Theodor Mommsen modtog som den første tysker Nobelprisen i litteratur i 1902. En Mommsen buste kan ses i byparken.

I Garding ligger et dansk forsamlingshus, den lille "Vestejdersted danske

Skole" med 15 elever og 1 lærer, samt Garding Børnehave, normeret til 30 børn.

www.garding.de

www.museen-sh.de/ml

KATHARINENHEERD

Ved siden af den gamle kirkebygning står et klokketårn af træ fra det 17. århundrede. I det smukke kirkerum med seværdigt alter og prædikestol, er der et sandstensrelief, der viser pigen Martje Floris. Historien siger, at hun under den svenske besættelse i starten af 1700-tallet, ved et mægtigt drikkegilde på en gård i Katharinenheerd, blev opfordret af de berusede soldater til at udbringe en skål. Med dødsensalvorligt ansigt skulle barnet så med stor stemme have sagt: "Et gah uns wol up unse olen dage", en skål der stadigvæk flittigt bliver udbragt når tepunchen skal drikkes. (Gid det må gå os vel på vore gamle dage).

På Olufshof, eller Tærskergården, mellem Katharinenheerd og Tetenbüll, ses på en haubargs porte et maleri af to mænd med plejle og en hest. Maleriet skulle stamme fra 1700 tallet.

TATING

Tating kan man let komme til at smutte igennem, men denne gamle by er absolut et stop værd. Udover den store og særdeles rigt udsmykkede kirke fra 1100-tallet, der er en af de ældste på Ejdersted, er her nogle meget fine haubarger. Den flotte Hof Hamkens Gård er en af de mest kendte på Ejdersted.

I den vestlige del af Hochdorfer Garten, et 5 ha stort offentligt tilgængeligt parkanlæg, er den stråttækte, hvidmalede Haubarg Hochdorf. I 1764, da den blev bygget, var det den største i området. Den har ikke mindre end 7 døre og 54 vinduer.

ST. PETER – ORDING

På vej mod det yderste vest kører man til et område, der på lidt over 100 år har forvandlet sig til et af de mest velrenommerede badesteder og kursteder i Tyskland. De 4 bydele Ording, St. Peter Bad, St. Peter Syd og Bøhl, eller blot St. Peter-Ording, var for bare 150 år siden et vildt landskab med sandflugt og udstrakte sandflader og klitter. En skov plantet i starten af århundredet var med til at dæmpe sandflugten og binde klitterne. I dag er St. Peter-Ording et meget besøgt badested. De blot 3.500 faste beboere kan tilbyde hele 12.000 gæstesenge til turister. Det skal dog siges, at

man i St. Peter-Ording lander i et sandt turisthelvede, med hvad det indebærer af friturestank og diverse boder med alskens turistbras. En helt anden verden end resten af Ejdersted.

Paradoksalt er det, at byen kan takke den store stormflodskatastrofe "De Groote Manddränke" fra 1362 for de store klitlandskaber og udstrakte flader med finkornet sand. De yderste 30 km af "Westland" blev ødelagt, tilbage blev de 3 øer, det der senere skulle blive til halvøen Ejdersted, og enorme mængder sand, rester af det gamle land som gennem de næste århundreder skulle blive flyttet langsom mod øst. Vandrekliternes stadige bevægelser, nogle af dem er op til 40 m høje, var tidligere en trussel, f.eks. var det nødvendigt at flytte den tidligere Ording Kirke 1,5 km.

Men det er ikke det man tænker på i dag, når man står her. Sandstranden er fantastisk, og vælger man at gå på den

Via en lang træbro kommer man over strandenge til stranden og de mærkværdige styltehuse.

1022 m lange træbro, der bringer en tørskoet og let ud til de enorme flade sandstrækninger, venter der en oplevelse af de specielle. Ikke alene er turen ud over det brede stykke strandeng en oplevelse i sig selv. Men forude mod vest venter nogle sære huse, der ligner noget, Dali kunne have skabt, fuldstændigt malplacerede på deres stylder herude, hvor stormflod og højvande nok kan rive og ruske. Op langs kysten mod Tømlaus Bugt og ned til Bøhl, kan man se flere af disse sære huse, hvor der er livredningsstationer eller restauranter.

På vej tilbage af træbroen bliver man slået af den smagløshed som man også ser ved Vesterland på Sild. Arkitektoniske rædsler bygges helt ned til kysten, det er utroligt skæmmende.

I St. Peter-Ording er der Vadehavsinformationscenter på torvet.

EJDERSTEDS HJEMSTAVNSMUSEUM

I Olsdorfer Strasse 6 ligger et friserhus med en byggestil, der, sammen med haubargerne, kan kaldes typisk for Ejdersted. På museet kan man se, hvordan man levede her i tidligere tider. Her er om landvinding, varfter og marsk. Om hvordan både bønder og fiskere levede.
www.eiderstedter-heimatmuseum.de
www.museen-sh/de/ml
www.st.peter-ording-nordsee.de

VESTERHEVER

Vesterhever er Ejdersteds "Lands End". Så kan man ikke komme længere ud.

Vesterhever Fyr – det mest kendte fyrtårn i Tyskland.

Det smukke fyrtårn med de 2 fyrmesterhuse er det mest kendte fyrtårn i Tyskland. Det 41 m høje fyr er bygget i 1906. Fundamentet på den upålidelige bund består af 127 store egestammer, hvorpå en 11 m tyk betonsokkel blev støbt. Gåturen derud er en fantastisk oplevelse. Fra digekronen bevæger man sig ned i et sært grønt landskab, et mønster af mere eller mindre tilgroede grøblerender og smalle stiber grønt, en flade, hvor det kan være svært at finde horisonten. En sti med oplysningstavler viser, hvordan man kommer ud til fyrtårnet. Her er også placeret oplysnings-tavler, der illustrerer og informerer om, hvad man kan se på sin tur rundt. Man kan se langt i det flade landskab, og her er gode chancer for at se vadefugle og havfugle. Vær opmærksom på tidevandsforhold og vejrlig.

Marsken ved Vesterhever afgræsses af får. Det flade land går i et med horisonten.

Den nærliggende by, Vesterhever, er kun et lille samfund med 130 indbyggere. Her kan man se sig mæt i haubarger. Bl.a. den meget smukke og velholdte Knutzenwarf fra 1635. Kirkens tårn er fra 1300-tallet, og det har været nødvendigt at værne tårnet mod stormfloderne ved at bygge nogle meget kraftige og uelegante støttestøtter.

www.westerhever-nordsee.de/neu/index2.php

YLVEBØL

Kirken i Ylvesbøl er fra 1854 og erstattede en anden fra det 13. århundrede, som havet havde taget. Flere veler i nærheden viser, at her har været digebrud. Velerne, som er de vandfyldte huller, der opstår bag diget ved digebrud, er i dag en række små biotoper med en specielt fugle- og smådyrsfauna. En af de større katastrofer indtraf i februar 1962. Ved Ylvesbøl kunne digerne ikke modstå presset og 300 dyr druknede. I Hamborg omkom omkring 300 mennesker.

ROTTER HAUBARG

Man ser den allerede ude fra vejen. I nærheden af Vitsvort ligger Roter Haubarg, som ikke er rød men hvid, den mest berømte haubarg på Ejdersted. Den ligger delvist gemt, omkranset af træer. Taget har tidligere været rødt, deraf navnet, men efter en brand blev haubargen forsynet med et nyt stråtag. Den første haubarg her på stedet blev bygget i 1647/48, brændte i 1759 og blev genopført i 1795. Roter Haubarg er berømt på grund af sin kolossale størrelse, men også for den fine restaurant, der har til huse i beboelsesafdelingen af haubargen. Her kan man til en god kop kaffe nyde atmosfæren og møblementet i de fint bevarede stuer.

Det er en haubarg, man må besøge og lade sig imponere over. Ikke mindst fordi man her kan se, hvordan sådan en kæmpebygning er konstrueret. I firkanten, laden og hestestalden er der indrettet et lille hjemstavnsmuseum, hvor man

WESTER SPÄTINGE

Mellem Ylvesbøl og Simonsbjerg ligger naturbeskyttelsesområdet Wester Spätinge. Wester Spätinge grænser op til et havdige, og her har man med Vadehavet i ryggen et glimrende udsyn over dette lille varierede vådområde med et rigt fugle- og planteliv. Bl.a. vokser her sjældne arter af gøgeurt. Er man heldig kan man se (og høre) rødbrummen og brushanen. I trætiden, forår og efterår, er her myriader af rastende fugle. I umiddelbart nærhed af det fredede område er en lille hytte, hvor man kan hente information. Tag turen herud mod Simonsbjerg. Man kører på diger hele vejen og får heroppefra et godt indtryk af det flade landskab, med de ofte særdeles velholdte smågårde og huse, der putter sig helt op til diget. På et tidspunkt få man også et frit kig over til den nærliggende Roter Haubarg. Og pludselig er man helt ude ved yderdiget, hvorfra man har en glimrende udsigt over marsk, vade og Heverstrømmen.

Roter Haubarg er djævelens værk. En karl på egnen havde forelsket sig i den rige nabos smukke datter, men med den usle bolig han havde, kunne der ikke være tale om giftermål. Han skulle have en haubarg. Den unge mand byttede sin sjæl væk til Satan selv. Betingelsen var at Satan skulle bygge en haubarg på en nat, den skulle være færdig før hanegal. Om natten kom Den Onde, rykkede det gamle hus ned og begyndte at bygge en mægtig haubarg med 100 vinduer. Efterhånden som natten skred frem, så den unge mand til sin rædsel, at bygningsværket ville blive færdigt. Han blev fortvivlet og vækkede den kommende svigermor for at bede om råd. Og hun vidste hvad hun skulle gøre. Da de 99 vinduer var færdige løb hun ud i hønsegården, fik fat i hanen, og rystede den til den gol. Fanden troede, at natten var ovre og for gennem det sidste vindue, hvor der endnu ikke var kommet glas i. Sjælen blev frelst, Satan tabte væddemålet. Siden da har ingen kunne sætte glas i djævelens vindue. Se selv efter, det er over døren.

kan læse om haubarger. Her er også en detaljeret model af Roter Haubarg. Tagkonstruktionen er synlig og beregnet til at kunne klare en stormflod. De store, bærende stammer hviler ikke på murene, men står direkte på grunden. Så taget bliver, hvis murene bliver revet bort.
www.museen-sh.de/ml

FINKHUS HALLIG KOG

Nord for Roter Haubarg, og umiddelbart syd for Husum Å, ligger dette kog, som man kommer til og fra gennem en støpe. Kogen var egentlig en hallig, men den er pga. inddigning blevet landfast. Her kan man få vide udsigter over det nordlige Ejdersted, og danne sig et indtryk af den særegne natur her er.

Ejdersteds mest berømte haubarg – Roter Haubarg.

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"SLESVIG-HOLSTEIN BLEV TIL SYDSLESVIG"

Fra markerne omkring Margarethe Spreckelsens fødegård kan man under den vældige himmel på Ejdersted se fem kirketårne rage op hen over det flade land. Men det var nu ikke fordi kirken fyldte så meget i hendes barndom:

"Jeg kunne godt lide at sidde i kirken, for jeg syntes lyset faldt så dejligt ind i rummet. Men min mor tog os kun med derhen to gange om året. Det var på "Totensonntag" og på "Volkstrauertag". Det virkede altid så koldt på mig, at præsten ikke bestilte andet end at skælde de få mennesker i kirken ud, fordi der var så mange i landsbyen der var blevet væk fra kirken".

Landsbyen er Katharinenheerd (på dansk Katrinehard), et par kilometer stik syd for Tetenböl og få kilometer øst for Garding.. Der blev Margarethe født på "Spreckelshof", en klassisk haubarg, hævet over det omgivende terræn og bygget med det karakteristiske høje frisiske tag:

"Vi var far og mor og fire børn. Det var som at vokse op på en lille ø. Vi var altid sammen og havde opgaver i huset og på marken. Når der kom en bil forbi ude på vejen var det en mindre sensation, som vi løb efter. Det skete i hvert fald ikke hver dag. Siden har jeg somme tider tænkt at jeg voksede op i Edens Have med gode søskende og forældre, der gav os både frihed og selvtilid. Men uskyldigt var det i en grad, som man i dag ikke kan forstå. Da jeg kom i skole og blev placeret ved et bord sammen med Benita, Heike og Peter blev jeg meget overrasket, for jeg anede ikke at der fandtes andre børn der havde lige min alder".

Spreckelsen slægten stammer fra Stade i Niedersachsen. En af Margarethes forfædre flyttede nord for Ejderen, fordi han ikke ville med i Napoleons krigene. Hendes bedstefar og bedstemor fik på "Spreckelshof" otte børn, hvoraf de fem blev voksne. Margarethes forældre, Hildegard og Wilhelm Speckelsen, fik fire børn, men ingen af dem ønskede at overtage gården. Da Hildegard, som kom fra Østpresussen, blev enke, giftede hun sig efter nogen tid med enkemanden på nabo haubargen, og oplevede i sin alderdom at blive enke for anden gang. Hun døde i 1996, gårdene blev solgt, men alle børnene arvede et stykke jord. Margarethe har 20 hektar, som støder direkte op til fødegården. Det kvæg der går og gumler omkring os, mens hun står i vestenvinden og fortæller, tilhører den bonde der har forpagtet jorden:

"Jeg har brug for at komme her engang imellem. Min fødeegn er nu et mindested for mig. Jeg ved, at når jeg i dag er i stand til at være et lykkeligt menneske, så er det fordi jeg her fik den barndom jeg fik. Og når jeg kan stå og fortælle dig om

mit liv på dansk, så hænger det sammen med et mærkeligt livsforløb, hvor Slesvig-Holsten blev til Sydslesvig”.

Margarethe Speckelsens første oplevelse af ”det danske” kom, da hun efter fjerde klasse skulle til at gå i skole i Sct. Peter Ording. Hver morgen tog hun lokaltoget, og der lagde hun mærke til en dreng der sad helt for sig selv inden han stod af for at gå i skole i Garding. Da hun spurgte kammeraterne om, hvem enspænderen var, fik hun at vide at det var ”en dansker”. Da hun hos forældrene forhørte sig om danskere, var moderen meget kritisk i sine kommentarer, mens faderen var anderledes positiv. Han blev under krigen såret på østfronten, og da han kom hjem fra lazarettet, blev han sendt til Danmark. Derfor kunne han godt sige noget positivt om danskerne.

Rigtig i kontakt med det danske kom Margarethe først mange år senere, da hun for længst var blevet uddannet i Flensborg og Kiel til specialskolelærer og talepædagog. Siden 1982 har hun boet og arbejdet i Husum:

”For 15-16 år siden var jeg alenemor med to børn og gik ind i en mødregruppe for at møde andre i samme situation. Der fik jeg en dansk veninde, og gennem hende oplevede jeg at der i den danske kultur ikke på samme måde som i den tyske var en skyldfølelse knyttet til dette at være enlig mor. Og jeg erfarede noget om dansk pædagogik som medførte, at mens min søn allerede var i gang med den tyske skole, så kom min datter i den danske børnehave i Husum. I sommeren 2008 bliver hun student fra Duborg-skolen. Min søn, som nu er 25, holdt fast ved den

tyske skole, mens min datter også spillede i den danske cricketklub på Mikkelsberg og har følt sig hjemme i det danske”.

Inden vi starter tilbageturen til Husum går vi en tur ind på kirkegården i Katharinenheerd og stopper op ved forældrenes gravsted. Hvad sagde Hildegard Spreckelsen, da hun hørte hendes datter var blevet tiltrukket af det danske mindretal og ville sætte fru Speckelsens barnebarn i dansk børnehave?

”Hun blev noget forbavset, men vi fik nogle gode samtaler hvor jeg forklarede hvorfor, og så accepterede hun det”.

I dag er Margarethe Spreckelsen en aktiv del af det danske arbejde. Hun har i nogle år dannet par med Henry Buhl, grundlæggeren og lederen af centeret for nordisk kunst og cricket på Mikkelsberg i Hatstedt, seks kilometer nord for Husum.

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"DER ER EN FREMTID FOR ET DANSK LANDBRUG I SYDSLESVIG"

Når man er kommet gennem landsbyen Kragsted 15-16 kilometer syd for Flensborg går en lille vej stik vest ud til mosen. Derfor er det meget naturligt vejen hedder Kragstedt-Moor. Nogle kilometer ude på mosevejen ligger en ejendom hvor man kan se dansk vimpel på flagstangen. Et stort skilt på stuehuset fortæller at dette er "Mosegård" og her bor Hallberg – og hvis konen på gården er hjemme holder der også en af Dansk Sundhedstjenestes røde biler på gårdspladsen.

Da vi sidder bænket om formiddagskaffen siger jeg til Bo Hallberg, at jeg de sidste kilometer havde oplevelsen af, at jeg landskabsmæssigt lige så godt kunne have befundet mig syd for Viborg:

"Jamen det har du fuldstændig ret i. Det er den samme landskabstype, der strækker sig hele vejen op gennem Jylland. Og det er vel også noget af forklaringen på at jeg, der har tilbragt første halvdel af mit liv i Danmark, føler mig så godt hjemme i den afvekslende sydslesvigske natur med skov, mose og opdyrkede arealer".

At Bo Hallberg siden midten af 1980'erne har siddet for bordenden på "Mosegård" skyldes et af de klassiske møder i Sønderborg mellem sergentskolen og sygehuset! I dette tilfælde at Bo Hallberg fra Odense i 1977 mødte Anke Hansen, der uddannede sig til sygeplejerske. Hun kom fra "Mosegård" – og gennem hende opdagede Bo, at der eksisterer et dansk mindretal i Sydslesvig. I lighed med masser af andre danskere havde han ingen anelse om det. Før han altså mødte Anke Hansen.

I første omgang flytter parret til Odense, hvor Bo Hallberg bliver uddannet som ingeniør. Derefter går turen mod syd, og Bo får arbejde i et firma i Harreslev. Kort efter står det klart, at Bos svigerfar, Harald Hansen, ikke længere orker at drive slægtsgården med dens 40 hektar plus besætning. Og da sønnen ikke er interesseret i at tage over, bliver det i stedet Anke og Bo, der påtager sig opgaven:

"Vi besluttede at tænke helt om. Vi solgte besætning og mælkekvoter og noget af jorden fra, og ombyggede hele kostalden til beboelse. Mens det stod på boede vi i et lejet hus i Grünberg få kilometer herfra.

Mine svigerforældre og Ankes bedstemor blev boende i stuehuset, så da vi selv rykkede ind i den ombyggede stald med vores søn boede der fire generationer på "Mosegård". Jeg arbejdede videre som ingeniør i nogle år, men tog desuden fat på kødkvæg som hobby, og vi udviklede en Hereford avl, som i nogle år gik ganske udmærket. Først i 90'erne skete der en kraftig afmatning af markedet. Så tænkte vi

nyt igen, og fra 1992 begyndte vi på ti gode år med selvpluk af jordbær, som vi fra 1997 supplerede med en svineproduktion til gårdsalg”.

Samtidig var Bo Hallberg nærmest umærkeligt blevet trukket ind i organisationsarbejde. Først gik han i begyndelsen af 90’erne fra en almindelig bestyrelsesplads til formandsposten i Landboforeningen for Flensborg og Omegn. Siden marts 1996 har han været de sydslesvigske bønderes førstemand som formand for Fælleslandboforeningen for Sydslesvig.

Anke er hjemmesygeplejerske i Dansk Sundhedstjeneste i Skovlund distrikt og kører i løbet af et år omkring 30.000 arbejdskilometer. Ældste søn og svigerdatter bor også på gården, og samme gør stadigvæk Harald Hansen. Der er således fortsat tre generationer på ”Mosegård”, og med ved kaffebordet under vort besøg er også den yngste søn Sune, som læser til landbrugstekniker på Dalum Landbrugsskole uden for Odense. Netop Sune havde en finger med i spillet i forbindelse med den seneste drejning i faderens aktiviteter:

”For nogle år siden begyndte jeg i forbindelse med svineproduktionen at mærke hvordan kravene til vækst voksede i stadig stærkere tempo. Så i fjor tænkte vi nyt én gang til. Med undtagelse af et par hektar solgte vi jorden til en dansk landmand fra Vojens. Vores ældste søn arbejder dér, og nu vil vi snart kunne følge at der på vores tidligere jord bygges en moderne produktion til smågrise. Samtidig var Sune i arbejde på Öland i et svensk firma, der har udviklet en fremragende vaskerobot til svinestalde. Nu har jeg så taget fat på at opbygge et tysk marked for det firma”.

På spørgsmålet om han føler sig som fynbo eller sydslesviger, er Bo Hallberg ikke et øjeblik i tvivl: "Jeg er sydslesviger. Jeg kunne ikke tænke mig at flytte nord for grænsen. Tværtimod har jeg altid en stærk oplevelse af at komme hjem, når jeg kommer tilbage fra Danmark til egnen her. Naboerne tog godt imod mig fra starten - især efter jeg ved Ankes hjælp også havde lært at snakke noget plattysk. Når venner eller bekendte fra Danmark kommer herved første gang kører vi dem altid en tur til Slesvig, Hedeby og Gottorp Slot, så de kan føle på egen krop hvad det er for en særlig egn de er kommet til.

Som formand for bønderne er jeg efter nogle år med et vist sortsyn blevet optimist igen. Der sker noget nyt. Danske landmænd er ved at opdage det nordlige Tyskland, og de har stærkt brug for rådgivning, for mangt og meget kører anderledes herved end i Danmark. Dertil kommer hele det nye marked for afgrøder som følge af at vi i stigende grad skal producere biobrændstof og ethanol. Jo, der er en fremtid for et dansk landbrug i Sydslesvig".

Før vi går ud i marken for at fotografere tre generationer sammen henter Harald Hansen inde i forstuen et gammelt, veltjent og velstoppet Dannebrog:

"Vi har også historien med", siger han." Dette danske flag vajede i Oluf-Samson-Gang i Flensborg ved genforeningen i 1920".

MIT SYDSLESVIG . . .

Tekst: Finn Slumstrup. Foto: Anne Mette Holstein

"JEG KAN IKKE FORESTILLE MIG ET MINDRETAL UDEN DET DANSKE SPROG"

Signe Andersen siger nok, at hun uhjælpeligt kommer fra flinkeskolen. Men man skal ikke tage fejl. For den kvinde der byder velkommen i hende og Anders Schaltz Andersens hjem i Hatsted en håndfuld kilometer nord for Husum, har sine meningers mod. Det med flinkeskolen går mere på, at når hun er blevet bedt om at påtage sig en opgave, så har hun som regel pænt sagt ja. Det har hun gjort i lokale mindretalssammenhænge, og det gjorde hun da Sigfred Andresen for en snes år siden inviterede hende ind i bestyrelsen for Dansk Sprogforening for Sydslesvig:

"Da Sigfred var så syg, at han ikke havde langt igen, sagde han at jeg nu skulle tage over. Det gjorde jeg så og har da kunnet glæde mig over, at medlemstallet i mine 14 år som formand er fordoblet. Vi har nu passeret medlem nr.600. De kommer ikke af sig selv. Det er udelukkende det personlige møde og samtalen, der giver nye medlemmer, og jeg tror folk har vænnet sig til, at ved alle større arrangementer, der står jeg så med min lille transportable bod.

Det betyder utrolig meget at vi kæmper for sproget. Jeg kan ikke forestille mig et mindretal uden det danske sprog. Det mærkelige er, at siden jeg stoppede som lærer på en dansk skole i 1995 taler jeg næsten udelukkende dansk. Men jeg skriver tysk, når jeg skal søge om offentlige tilskud".

Det er i egenskab af daglig leder af den danske voksenundervisning i Sydslesvig Signe Andersen skal søge om tilskud fra de tyske myndigheder. Hun stoppede efter 25 år som lærer på den danske skole i Husum, og er glad for jobskiftet. Anders holdt først på skolen i 2005, men han kan på stående fod nævne 6-7 mindretalssammenhænge, hvor han fortsat er aktiv. Da ægteparret kom til Husum i 1970 sagde daværende landbrugskonsulent Henning Jensen til dem: "Det er Jer vi har ventet på!" Og siden er det gået slag i slag i en travl og god hverdag.

Anders er fra et landbohjem i Midtjylland. De var enige om at tage fat i Sydslesvig, men han oplevede i de første år kontrasten mellem det bakkede jyske landskab og det pandekageflade Nordfrisland meget voldsom, og det nygifte ægtepar måtte se i øjnene, at ægtemanden følte sig spærret inde i en lejlighed. På sine ture i omegnen af den by digteren Theodor Storm gjorde berømt som "den grå by ved havet", opdagede Anders landsbyen Hatsted, hvor han og Signe først boede til leje indtil de i 1977 fik deres nuværende hjem, som har en stor og rummelig have med området omkring den store flagstang med dansk vimpel som en central plads..

De mødte hinanden da de begge var elever på Th. Langs Seminarium i Silkeborg. For Anders var det blot det nærmeste seminarium, mens Signe gik der fordi hun efter studentereksamen på Duborg-skolen først var på husholdningsskole i Ry, og derefter tre måneder på Skals Håndarbejdsskole.

At hun skulle tage sin uddannelse i Danmark var en selvfølge:

"Jeg er født ind i mindretallet. Min far var født i 1907 i Aabenraa, som jo den-

gang hørte til Tyskland. En afgørende oplevelse for ham var et ferieophold i Asnæs i nogle uger i 1919. Derefter ville han det danske. Min mor var født i Husum, men opvokset i Flensborg. Hun havde slægtninge både fra Als og Tønder. Min far var i en periode vandelærer, men det år jeg er født – 1947 – kommer de til Husum hvor han bliver amtssekretær for SSF og min mor starter en dansk børnehave. Jeg er altså født som tysk statsborger og det er jeg forblevet. Ti år senere flyttede til Flensborg, fordi min far bliver kontorchef i SSF. Men jeg havde altså mine ti første år i Husum, og jeg har tit syntes det var forkert at komme tilbage til byen ikke særligt mange år efter. Nu hed jeg ganske vist ikke Signe Schubert, men Signe Andersen, men folk kendte mig jo og forventede at jeg gik i mine forældres aktive fodspor. Det gjorde jeg jo så, for det gør vi piger fra flinkeskolen. Men det var alligevel også det bedste valg vi kunne træffe. Vi sagde til skoledirektøren i Flensborg at vi gerne ville tage fat, men ville være på samme skole. Han svarede at så var der tre muligheder. Nemlig Slesvig, Vesterland på Sild og Husum”

Da Signe Andersen kom tilbage til Husum havde hun erfaret, at hun var adoptivbarn. Det har ikke ændret ved, hvem hun egentlig betragter som sine forældre, men alligevel har det haft stor betydning at hun med fin hjælp fra arkiverne i Kiel og Neumünster fandt frem til sin biologiske mor, og nåede at lære hende at kende inden det var for sent.

Når Signe kort før 60 års fødselsdagen – som skal være en stor fest på Husum danske Skole – tænker tilbage på sine mange aktive år i mindretallet og ser ud over det nuværende landskab er hun ikke uden bekymring:

"Jeg synes ikke vi er gode nok til at indse, at tyskere der søger hen til os begynder som vore gæster. Det bør vi respektere og blive meget bedre til at fortælle dem, at vi er klar over.

Og så må jeg ulykkeligvis konstatere, at vi bliver dårligere og dårligere til at samarbejde. Det må briste eller bære, men vi skal simpelthen blive bedre til at være fælles om tingene. Mindretallet lever i et kulturelt smørhul, og vi burde have alle forudsætninger for at glæden og taknemmeligheden kunne være det bærende i arbejdet. Det er gennem det personlige møde og det gode eksempel vi kan skabe ny vækst i mindretallet. Hvis ikke vi selv er der som det gode eksempel, hvordan i alverden kan vi så forvente at andre kan få lyst til at komme til os?"

Signe Andersens Sydslesvig har fået Nordfrisland som centrum. Bortset fra en periode på 13-14 år har hun boet i landskabet hele sit liv. For Anders har det været Husum og omegn i lidt over halvdelen af hans liv.

Parret tilbringer ferier og mange weekender i sommerhuset ved Bjerringbro. Deres to sønner bor i Danmark. Den ene er elektriker i Ans nord for Silkeborg, den anden bor i Bredsten ved Vejle og er i it-branchen.

Da jeg spørger om ikke de også selv flytter mod nord, når der om nogle år ikke rigtigt er noget der binder dem arbejdsmæssigt til Sydslesvig, svarer Anders: "Nej, vi bliver her. Det er her vi har vores netværk, og her kan vi lide at være. Men vi skal begraves oppe i Jylland på kirkegården i mit hjemsoqn. Så skal børnene ikke køre så langt for at se til os".

INDHOLDSOVERSIGT

Formandens forord	5	Grønholt.....	24
Slesvig og svans	6	Svans sø.....	24
Historien i korte træk.....	9	Risby.....	25
Nogle seværdigheder i Slesvig.....	10	Siseby.....	26
Slesvig domkirke - St. Petri Dom	10	Mysunde	27
Holm - St. Johanne Kloster	12	Kosel.....	27
Interessante huse og kvarterer.....	13	Bült sø.....	27
Holm	13	Mit Sydslesvig:	28
Lollfod og Stadtweg	13	"Jeg er blevet taget i brug i Sydslesvig"	
Museer.....	14	Egernførde og Danskerskoven	32
Gottorp Slot	14	Egernførde.....	36
Museerne på Gottorp Slot.....	15	Historie	36
Folkemuseet	16	Rundt i Egernførde.....	37
Barokhave og Globehus.....	16	Rådhuset	37
Hedeby og Vikingemuseet	16	Nikolaj kirke	38
Vikingemuseet Haithabu.....	17	Langs Stranden	39
En tur rundt om Hadeby Nor	17	Kurparken	40
Haddeby kirke og kirkegård	18	Dansk i Egernførde	41
Runestenen i Bustrup.....	18	Godser på Danskerskoven	41
Danevirke.....	18	Altenhof	41
Danevirke Museum	19	Knoop.....	42
Mindretallets historie på museum	20	Andre godser.....	42
Dansk i Slesvig	20	Hoehenlied.....	42
Slesvig hus i Lollfod 68.....	20	Vindeby.....	42
Danske skoler i Slesvig.....	21	Nør.....	42
A.P. Møller skolen	21	Borghorst.....	43
Svans.....	21	Nogle kyststrækninger på	
Slien	21	Danskerskoven	43
Svans' sydkyst.....	22	Kysten ved Nør - Krusentorp.....	44
Himmelmark	23	Kysten ved Schwedeneck	
Ludvigsborg	23	- Dansk Nienhof.....	44
Grosses Moor	23	Fra Bylk Fyrtårn til Holtenå.....	44
Vabs.....	23	Birkenmor.....	45
Kysten ved Vabs.....	23	Dänischehagen	46
Omkring Damp	24	Gettorp	46
Ostseebad Damp.....	24	Kaltenhof Mose.....	46
Damp.....	24	Holtenå.....	48

Spor af den gamle Ejderkanal.....	48	Husum Slot.....	80
Hytten Bjerger.....	50	Torvet.....	81
Wittensø.....	51	Havnen.....	83
Omkring Bistensø.....	51	Theodor Storm.....	84
Omkring Askbjerg.....	51	Museerne.....	84
Mit Sydslesvig:	52	Ostenfeldthuset.....	84
"Danskheden er anderledes i Danmark"		Nordfriske Museum - Nissen Huset..	85
Midtlandet - fra Rendsborg		Husum Slot.....	85
til Frederiksstad	56	Nordfrislands Søfartsmuseum.....	86
Rendsborg	59	Svesing Koncentrationslejr.....	86
Historie	59	Dansk i Husum.....	86
Paradeplads	61	Tønning.....	86
Museer i Kulturcentrum	62	Havnen	87
Det Jødiske Museum.....	62	Torvet.....	88
Den gamle bydel på Ejderøen.....	63	St. Laurentius kirke.....	88
Mariekirken	63	Multimar Wattforum.....	88
Ejderpakhuset	64	Dansk i Tønning.....	89
Kielerkanalen - Jernbanehøjbro		Ejdersted	89
og Svævefærge	64	Hoyerswort	89
Støbejernsmuseum	65	Kotzenbøl.....	89
Elektromuseet	65	Oldenswort.....	89
Dansk i Rendsborg	65	Katingvad.....	89
Vest på mod Frederiksstad	65	Ejderdæmningen.....	91
Hohn	65	Garding.....	92
Ervde	65	Katharinenheerd.....	92
Nørrestabel	66	Tating.....	92
Sønderstabel	66	St. Peter - Ordning.....	93
Bergenhusen	66	Ejdersteds Hjemstavnsmuseum.....	94
Svavsted	67	Vesterhever	94
Lehmsig skov	68	Ylvesbøl.....	96
Frederiksstad	68	Wester Spätinge	96
Historie	69	Roter Haubarg	96
Rundt i byen	69	Finkhus Hallig Kog	97
Kirker	71	Mit Sydslesvig:	98
Museer i Frederiksstad	71	"Slesvig-Holsten blev til Sydslesvig"	
Dansk i Frederiksstad	71	Mit Sydslesvig:	102
Mit Sydslesvig:	72	"Der er en fremtid for et dansk landbrug i Sydslesvig"	
"Querdenkeren i Tydal"		Mit Sydslesvig:	106
Husum - Tønning og Ejdersted	76	"Jeg kan ikke forestille mig et mindretal uden et dansk sprog"	
Husum.....	79		
Historie	80		

Hjemmesider med relation til Sydslesvig og det danske mindretal

Sydslesvigsk Forening	www.syfo.de
Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger	www.sdu.de
Sydslesvigsk Vælgerforening	www.ssv-landsforbundet.dk
Sydslesvigsk Vælgerforenings landdagsgruppe	www.ssw-sh.de
Dansk Skoleforening for Sydslesvig	www.skoleforeningen.de
Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig	www.dcbib.dk
Dansk Kirke i Sydslesvig	www.dks.folkekirken.dk
Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig	www.dksund.de
Flensborg Avis	www.flensborg-avis.de
Danske lejrskoler i Sydslesvig	www.lejrskole.de
Sydslesvig Rocks	www.sydslesvig-rocks.de
Dansk i Sydslesvig	www.dansk-i-sydslesvig.de
Borgerforeningen	www.borger-foreningen.de
Grænseforeningen	www.graenseforeningen.dk
Aktivitetshuset i Flensborg	www.aktivitetshuset.de
Sydslesvigs danske mindretal	www.sydslesvig.de
Duborg-Skolen	www.duborg-skolen.dk
Jaruplund Højskole	www.jaruplund-hoejskole.dk
European Centre For Minority Issues	www.ecmi.de
Spejdergården Tydal	www.tydal.dk

Det er Grænseforeningens formål
at støtte danskheden i grænselandet,
særligt syd for grænsen,
at udbrede kendskabet til grænselandets forhold
samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

